

Мистецтво вільних

художня естетика Української революції 1917-1921

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

Організатори:

Український інститут національної пам'яті
Національний музей історії України
Бібліотека імені Олега Ольжича, Київ

Над виставкою працювали:

Ярослав Файзулін, Олександр Кучерук,
Богдан Скопненко, Олександр Хоменко,
Богдан Завітій, Оксана Женжера

Джерела виставки:
Інститут рукопису Національної бібліотеки України
ім. В. Вернадського, Київ
Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, Київ
Музей видатних діячів української культури, Київ
Наукова бібліотека імені О. Ольжича, Київ
Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних
відносин, Київ
Національний музей історії України, Київ
Національний музей Тараса Шевченка, Київ
Національний художній музей України, Київ
Фундація імені Олега Ольжича, Київ
Центральний державний архів вищих органів влади та
управління України, Київ
Центральний державний архів зарубіжної України, Київ
Центральний державний кінофотофоноархів України
імені Г. Пшеничного, Київ
Приватні збірки Віктора Киркевича, Богдана Завітія

Українська демонстрація на Софійській площі в Києві. 1 квітня 1917

Поштівка «Ще не вмерла Україна». 1920-ті

Плакат «Герб Української Народної Республіки» авторства Василя Кричевського. 1918

ГЕРБ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

За герб Української Народної Республіки Центральною Радою ухвалено... для лютого 1918 року прийняти знає Володимира Сьомого, що хрестив Україну. Він стоїть на його громах і представляє берг його булани.

Поштова марка 10 шагів авторства Антона Середи. 1918

Банкнота 500 гривень авторства Георгія Нарбута. 1918. На відміну від проєктів Василя Кричевського, який зображував тризуб плоским, Нарбут надає йому характеру плетінки. Однак при цьому відходить від того її стилю, що був на монетах Володимира Великого

Плакат «Четвертий Універсал Української Центральної Ради». 1918

Естетика державного чину

Художня естетика Української революції 1917–1921 років почала творитися із перших її днів: синьо-жовті прапори, козацькі корогви, транспаранти з революційними гаслами, портрети Тараса Шевченка — усе це з любов'ю і з гордим відчуттям здобутої волі прикрашалось національними орнаментами, написами, пов'язаними з історичними традиціями. Уже 1 квітня 1917-го в Києві під час 100-тисячної ходи на Першому Українському Святі Свободи над головами маніфестантів майоріло більше 320 національних прапорів, на багатьох із яких вигаптувані гасла: «Хай живе

Вільна Україна», «Хай живе на Україні вільне козацтво», «Ще не вмерла Україна».

Подальше розгортання процесів революційного відродження України дало потужний імпульс формуванню художньої естетики державного чину як цілісного мистецького та світоглядного феномена. Промовистим свідченням чого є тогочасні світлини: весна 1917-го, вулицями Києва крокують військовики одного із перших українізованих підрозділів і несуть прапор із зображенням жінки в національному вбранні на тлі селянської хати та написом «Зійшло

сонце на Україні»; літо 1917-го, козаки 1-го Українського полку імені Богдана Хмельницького тримають прапор, на якому — виконане у стилістиці староукраїнського парсунного портрета зображення великого гетьмана.

Проголошення Третім Універсалом Центральної Ради Української Народної Республіки поставило українських митців перед новими викликами: держава гостро потребувала свого офіційно визнаного герба, печаток, військової уніформи, унормованої естетики державних документів, дизайну паспортів тощо. Кращі тогочасні художники почали

активні творчі пошуки у цьому напрямі, поєднуючи набутки народного мистецтва з досвідом європейських художніх практик: Василь Кричевський запропонував графічне вирішення Великого та Малого державних гербів УНР, Георгій Нарбут готував проєкти грошових банкнот та поштових марок, Охрім Судомора працював у царині фалеристики. Візуальним осердям естетики українського державотворення у цей час постає Тризуб, визнаний Центральною Радою за герб УНР — його зображують на печатках бланках, прапорах, він прикрашає однострої українських воєнків.

Проект державного герба України. 1918. Цей проєкт офіційно затверджений так і не був

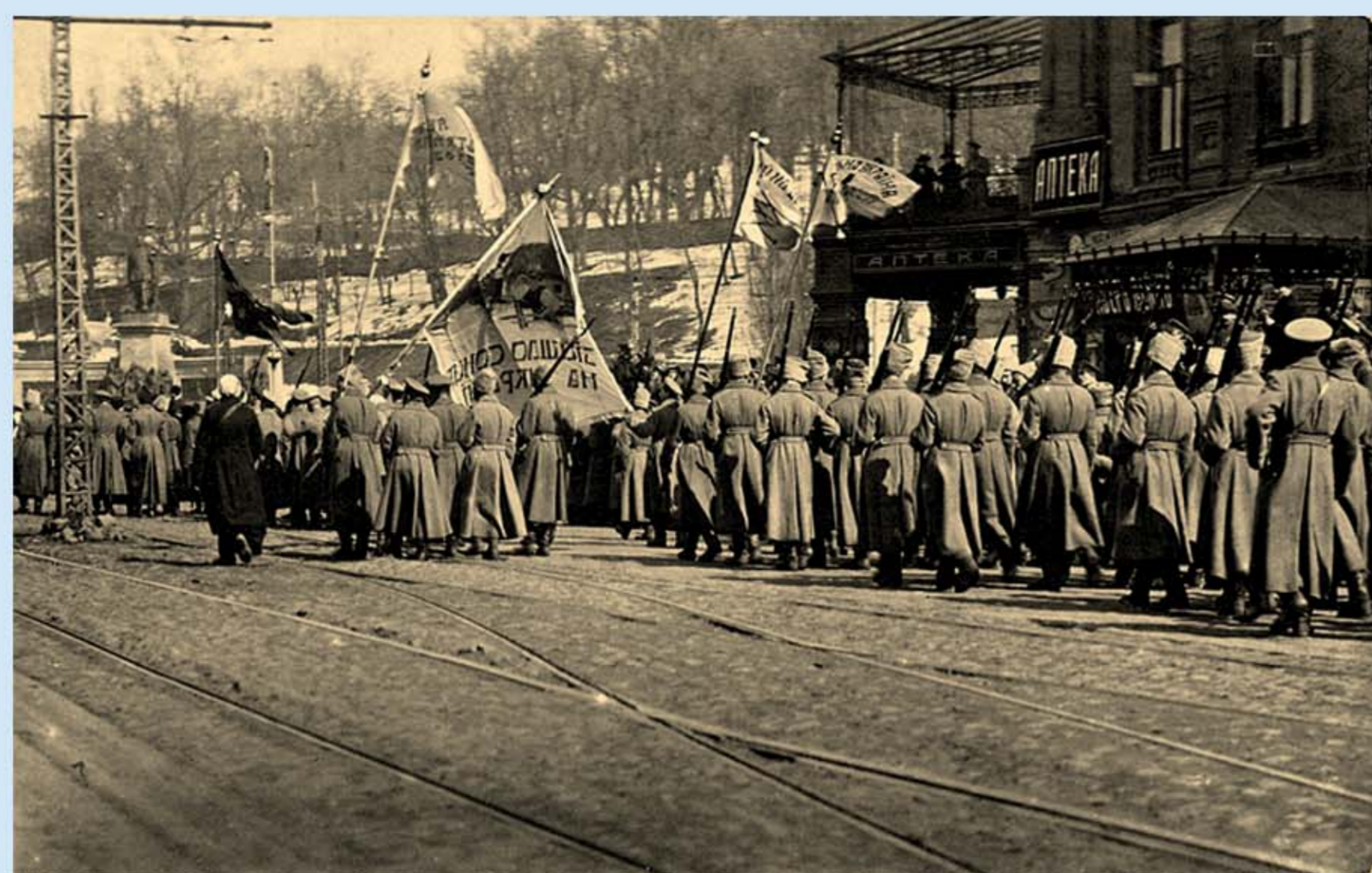
Георгій Нарбут. Печатка Державного секретарства Української Держави. 1918.

Фрагмент бланку Голови Директорії і Головного отамана військ Української Народної Республіки. 1920

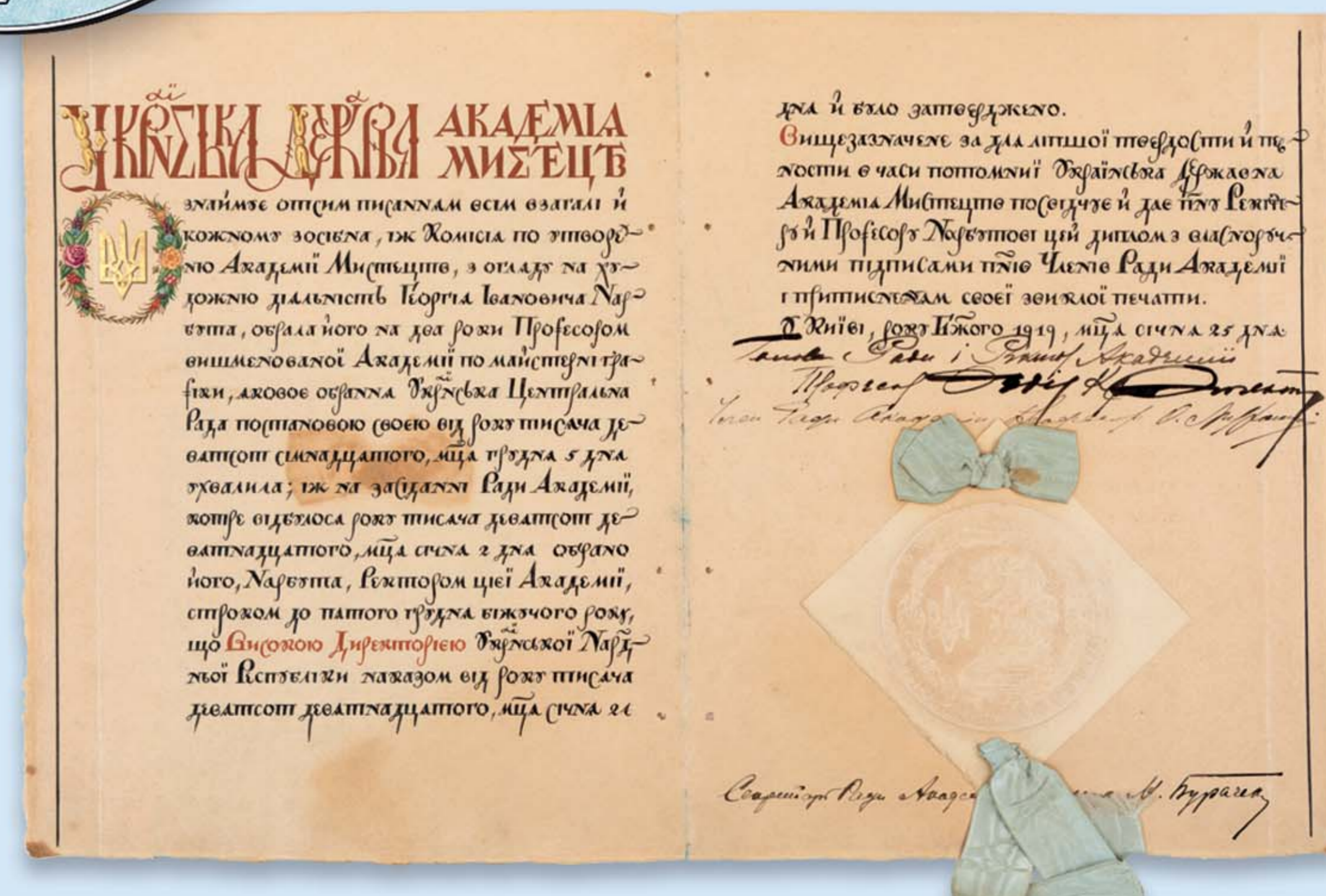
Військові під час демонстрації у Києві у березні 1917-го. Напис на прапорі «Зійшло сонце на Україні»

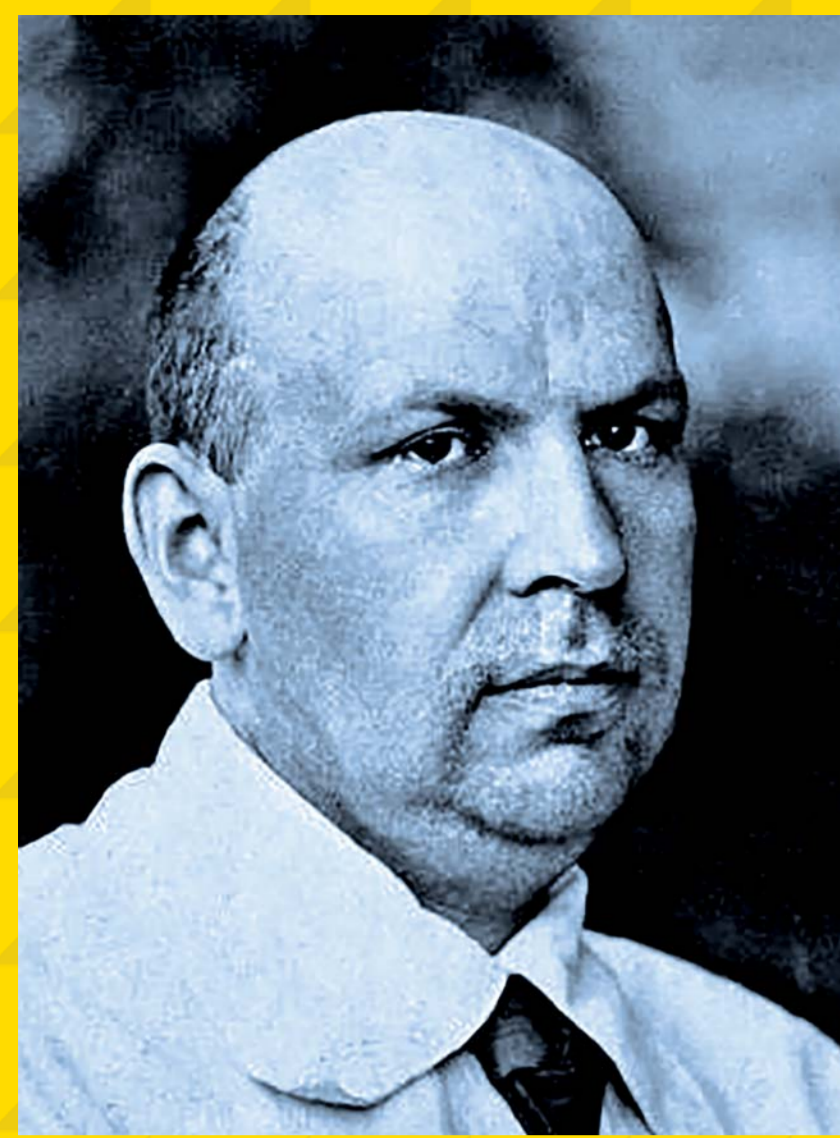
Грамота щодо ратифікації Брестського мирного договору гетьманом Павлом Скоропадським. Червень 1918

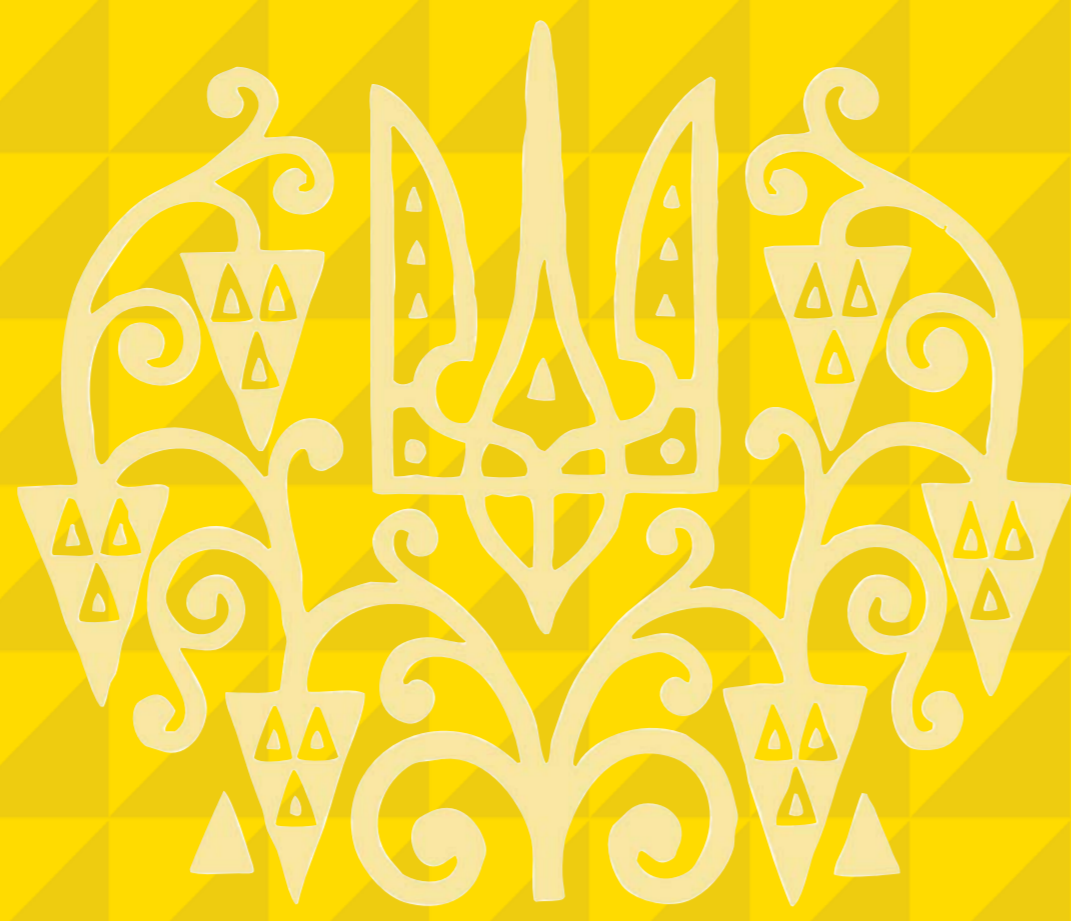
Георгій Нарбут. Диплом про обрання його ректором Української державної академії мистецтва. Січень 1919

Паспорт громадянина Української Народної Республіки. Перша і остання сторінки. 1920

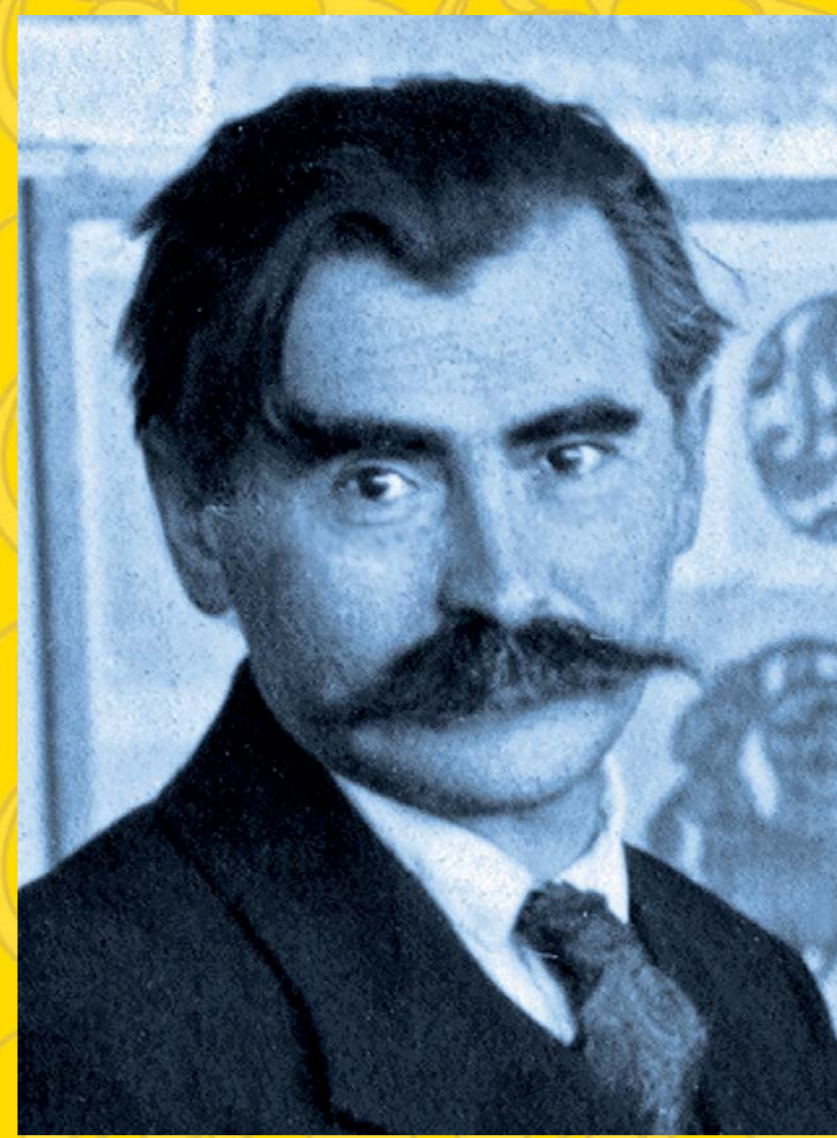
Георгій Нарбут

Георгій Нарбут (9 березня 1886 р., с. Нарбутівка на Чернігівщині – 23 травня 1920 р., Київ) Станом на весну 1917-го Георгій Нарбут перебував у zenіті всеімперської слави. Він – один із найвідоміших у Петрограді художників і графіків, його талантом захоплюються численні поціновувачі, зокрема й російський художник-графік Іван Білібін. Та не дивлячись на перебування в імперській столиці, Георгій Нарбут ніколи не зрікався свого родового, справжнього, українського: він цікавиться козацькою старовиною, переосмислює мистецтво «мазепинського бароко», звертаючись у своїх роботах до історії та культури рідного краю. Із початком революції, у березні 1917-го, митець опиняється у Києві: паралельно із революційним поступом українства стрімко підноситься і його художня геніальність.

Євген Маланик так каже згодом про цей етап творчого зростання митця: «Це — Нарбут, що марно сам називав себе «мазепинцем» і, з першим гуком Відродження опинившись в Києві, розгорнув був там величезну, стилем і духом істотно національну творчість, розвинувши й вичерпавши, як ніхто перед ним і по ній, наш «козацький» барок». Георгій Нарбут стає одним із найпотужніших творців опертої на традицію і розкритої назустріч європейським художнім пошукам суверенно-вільної естетики доби Української революції.

Важко перерахувати усі ті напрями державно-культурного будівництва, в яких Георгій Нарбут реалізував свою вражаючу творчу енергію. Він — один із фундаторів заснованої за підтримки Михайла Грушевського Української академії мистецтв (спочатку був професором графіки, а згодом — ректором академії). Розробив графічний дизайн поштових марок та грошових банкнот УНР (у тому числі й перших українських грошей — купюри 100 карбованців, на якій вперше із часів Володимира Великого було зображено Тризуб), він знайшовши візуальне вирішення для цілої серії державних паперів (грамоти, дипломи, листівки). Саме Георгію Нарбуту належить зображувану на марках та банкнотах алегорія «Молода Україна», яка стала одним із найпотужніших художніх уособлень Української революції 1917–1921. Працюючи в «Експедиції заготовлення державних паперів України», ушляхетив художник підготував проекти герба та печатки Української Держави.

Василь Кричевський

Василь Кричевський (12 січня 1873 р., с. Ворожба на Харківщині — 15 листопада 1952 р., Каракас, Венесуела)

Ще у пору всевладдя російського царату, коли все українське перебувало під суворою забороною, архітектор та графік Василь Кричевський спромігся на практично неможливе — творення національного стилю в архітектурі. Ще далекого 1903-го він одержав першу нагороду на архітектурному конкурсі будівлі Полтавського Земства (нині — приміщення Полтавського краєзнавчого музею). Зрештою будівля була споруджена за планом Василя Кричевського і стала першим і найбільш довершеним зразком стилю, що згодом отримає назву Українського архітектурного модерну. В основі стилю — синтез досвіду традиційного хатнього будівництва Наддніпрянщини та Слобожанщини та сакральної архітектури часів злету українського бароко. Однак Василь Кричевський був знаний не лише як архітектор, книжковий графік (саме він готував обкладинки до книг Михайла Грушевського), але й як один із найвідоміших знавців народного килимарства.

Українська революція 1917–1921 вивела творчість Василя Кричевського на новий рівень. Саме він розробив проекти Великого і Малого державного герба УНР, став автором дизайну державної печатки УНР, проекти грошових банкнот. Василь Кричевський був першим ректором Української академії мистецтв. Разом із усім українським Києвом йому довелося пережити трагічні дні першої російської окупації міста. На початку лютого 1918-го «муравйовці» запалювальними снарядами знищили будинок Михайла Грушевського на вул. Паньківській, в одному з помешкань якого жив з родиною Василь Кричевський. Вогонь знищив одну з найбагатших колекцій народної етнографії, українські килими з якої експонувалися у будинку Центральної Ради на виставці професорів Української академії мистецтв.

У період мистецького піднесення 1920-х Василь Кричевський був одним із найяскравіших представників українського культурного ренесансу. Полишивши Батьківщину в роки Другої світової війни, митець помер 1952-го на еміграції у Венесуелі.

100 гривень. 1918. На лицевій стороні банкноти художник, схоже, вплив задум Михайла Грушевського, який восени 1917-го під час дискусій про герб України щитотримачами там був «Рад бачити символи трудящого народу, напр. жінку з серпом по одній стороні й робітника з молотом по другій»

Проект поштової марки на 30 шагів. 1918

Декоративна композиція з Тризубом. 1918

Георгій Нарбут. Обгортка до проекту державного герба України. 1918

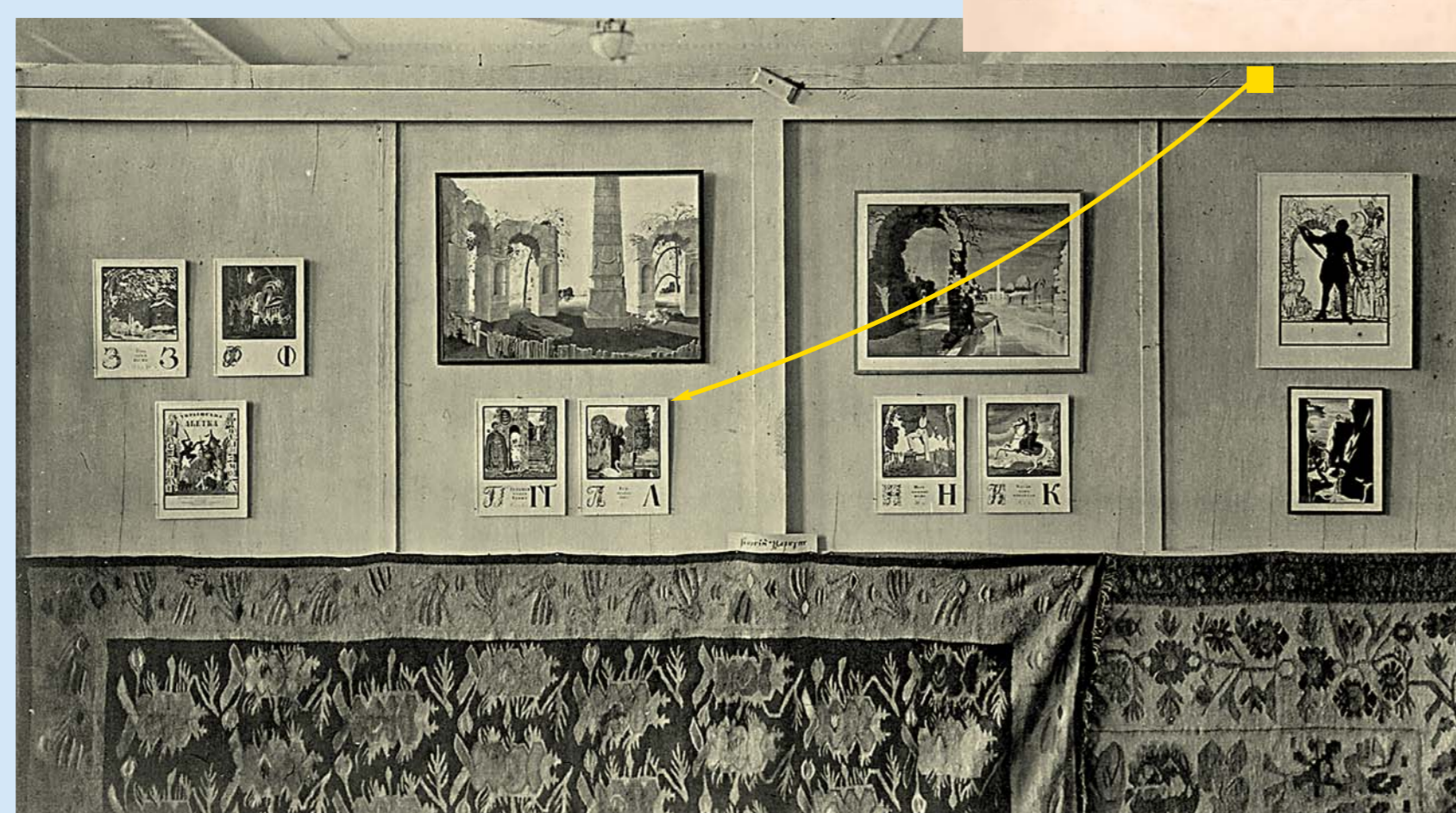

Проект однострою козака Армії УНР. 1918

Аркуш до «Українська абетка», літери «Г» та «г». 1917

Експозиція Георгія Нарбута на першій виставці академіків Української академії мистецтва. 1917

Великий Герб Української Народної Республіки. 1918

Малий Герб Української Народної Республіки. 1918

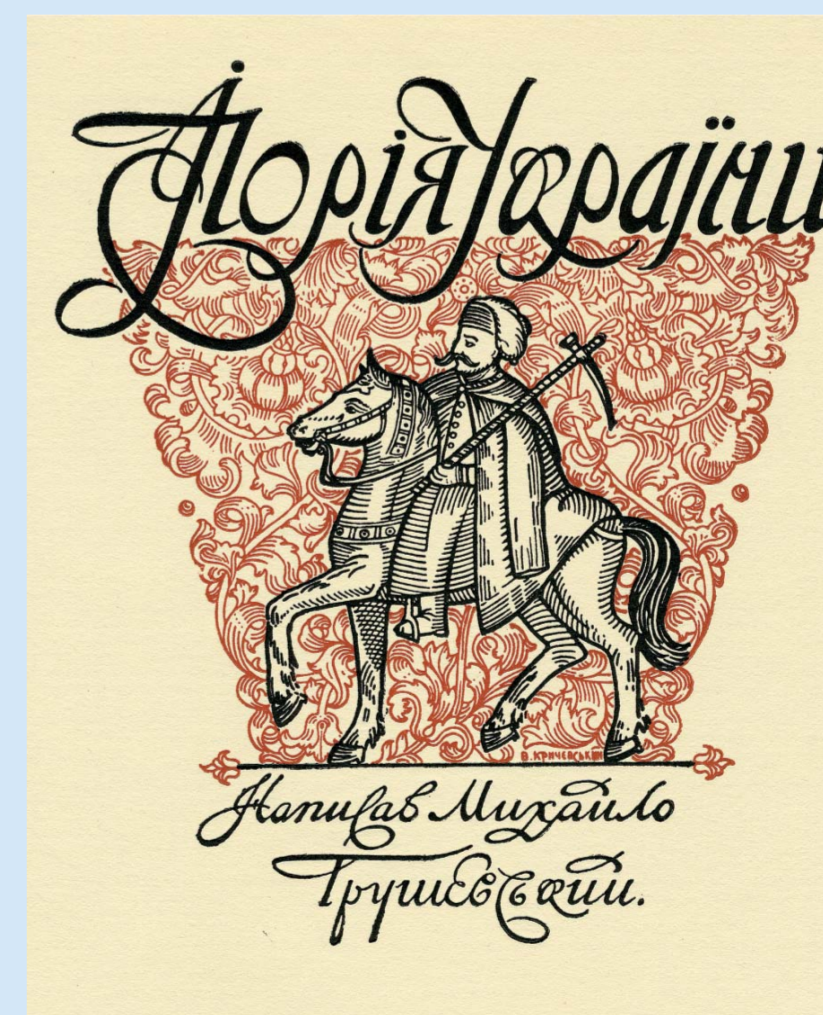

Печатка Української Народної Республіки. 1918

Державний кредитовий білет номіналом 2 гривні (зворот). 1918

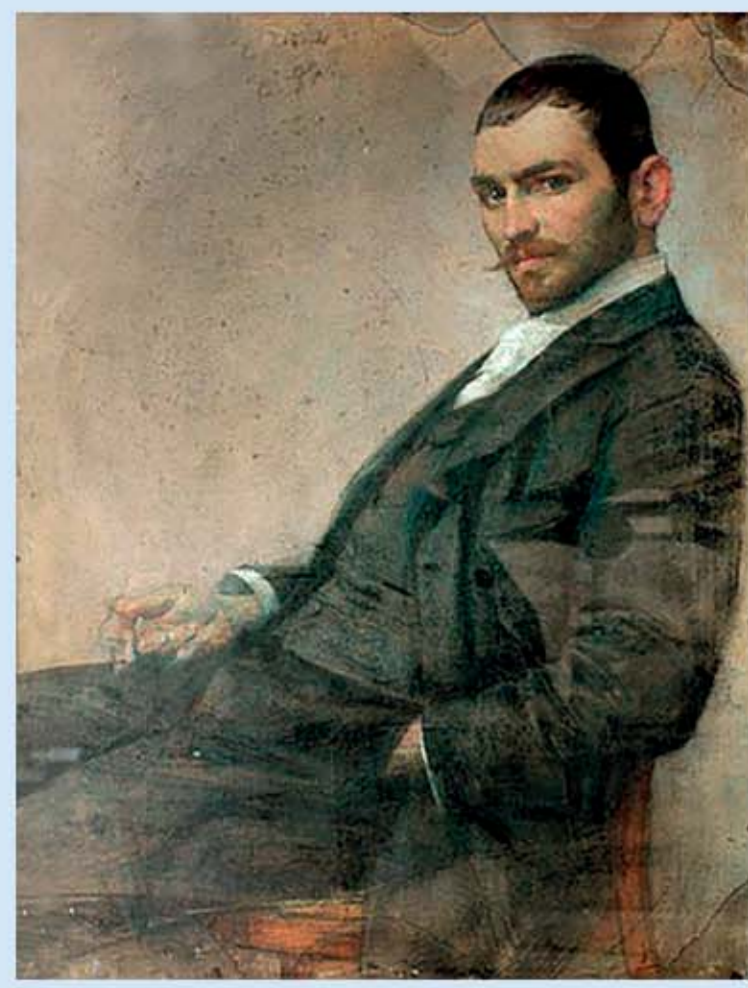
Ескіз декорацій до фільму «Тарас Шевченко». 1925

Обкладинка авторства Василя Кричевського до книги Михайла Грушевського «Історія України». 1912

Будинок Полтавського губернського земства, споруджений за проектом Василя Кричевського. Нині Полтавський краєзнавчий музей ім. В. Кричевського

Портрет художника Миколи Івасюка (1865-1937) авторства Станіслава Яновського. 1894. Микола Івасюк — відомий художник, автор полотен на козацьку тематику, картин боїв Українських Січових Стрільців, воєнків Української Галицької Армії. 1919-го за дорученням Директорії УНР створив переважну більшість поштових марок УНР нової серії

Микола Івасюк. Плакат «Шевченківський ювілейний здвиг». 1914

Микола Івасюк. Поштова марка 20 гривень. 1918

Художник Осип Курилас працює над портретом команданта полку Українських Січових Стрільців Гриця Косака. 1915. Знаний художник Осип Курилас (1870-1951) вступив до лав Українських Січових Стрільців, організував групу митців, відому як «Пресова квартира», виконав низку портретів січовиків, жанрових полотен та ілюстрацій

Михайло Гаврилко. 1915. Різнопластовий митець Михайло Гаврилко (1882-1920) воював у складі легіону Українських Січових Стрільців, у складі Армії УНР був начальником штабу Сірожуланної дивізії, пізніше — учасником повстанського руху на Полтавщині. Активно працював як митець, створював портрети січовиків, брав участь у конкурсах на створення пам'ятників Тарасові Шевченку

Михайло Гаврилко за роботою над портретом сотника Василя Дідушка. 1915

Михайло Гаврилко. Відзнака воїнів 1-го Запорізького полку імені Тараса Шевченка Сірожуланної дивізії. 1918

Художник і дипломат Михайло Парашук (1878-1963), активний діяч Союзу Визволення України: викладач мистецьких курсів у таборах військовополонених українців на території Німеччини, дипломатичний представник УНР в різних країнах. 1920-ті

Михайло Парашук. Пам'ятник загибленим полоненим-українцям у Раштаті (Німеччина). 1918

Художня естетика Української революції

В добу Української революції 1917–1921 відбувалося творення нових цінностей, нового мистецтва і нової естетики. Їхніми натхненниками ставали митці, які сформувалися в старі імперські часи, зазнавали утисків, але зберегли українську ідентичність, багато із яких були учасниками національного відродження. У своїх працях вони актуалізували традиції минулого, водночас створюючи нові форми і засоби мистецького вираження. Серед найбільш поширених тем були сюжети з історії козацтва, а також творчість Тараса Шевченка: саме

його «Борітеся — поборете» стало одним із найпоширеніших революційних гасел.

Зусиллями української влади відбувалася деколонізація, ліквідовувалися символи і образи імперського режиму. Із постаментів у містах та селах революцією змінювалися пам'ятники царям і «іхнім посіпакам», двоголові орли, царські вензели, австрійські корони тощо. Натомість розроблялася програма нового монументального мистецтва: планувалося створення пам'ятників національним героям соборної України. Пам'ятник Тарасові Шев-

ченку у Ромнах (1918) авторства Івана Кавалерідзе став першим реалізованим монументальним проектом доби Української революції.

Українські художники ретельно фіксували реальність, героїв визвольної боротьби: портрети і батальні сцени, фронтові зарисовки, що згодом лягли в основу полотен. Активно розвивалася українська фалеристика, розроблялися нагороди, знаки і значки. Найчастіше на них зображали Архистратига Михаїла (символ Наддніпрянської України), Золотого Лева (символом Над-

дністрянської України) і старокняжий Тризуб, який став гербом УНР. Над площами і вулицями, над полками та дивізіями української армії замайоріли прапори з новими символами. В обіг введено українські поштові марки: першу серію виконали Георгій Нарбут та Антін Серета (1918), а другу — Микола Івасюк. Серед зображених історичних постатей — гетьмани Богдан Хмельницький та Іван Мазепа, Тарас Шевченко, а також сучасник — Симон Петлюра, з ім'ям якого все частіше асоціювалася українська державність.

Ліквідація пам'ятників самодержав'я.

М-во внутрішніх справ вкотре на розгляд Ради Народніх Міністрів вклало про ліквідацію пам'ятників самодержав'я.

Зміст доповіді такий: У Києві є кілька пам'ятників, котрі були збудовані російськими гетьманами, щоб демонструвати силу й могутність російського уряду та політичне повнозвання України і її залежність від Росії.

До таких пам'ятників у Києві належать: пам'ятник Миколозі I-му проти університету, Олександрові II-му на Царському плацу, Ісидру й Котлєбу коло Михайлівського воріт та рештки пам'ятника Столипіну проти думи. Крім того на пам'ятнику Б. Хмельницькому є такі тенденційні написи: «Великв водь царя восточного, православного» і «Вогдану Хмельницкому—єдиному, недляним Росіа», а на багатьох інших пам'ятниках є російські двоголові орли.

З урахування на це, — казаво дати в доповіді, — що ці пам'ятники тенденційно-парсалами, пригадують повнозвання і ображають національно почуття української людности, міністр внутрішніх справ визнає потрібним запропонувати Раді Народніх Міністрів:

Пам'ятники Олександрові II, Ісидру та Котлєбу і рештки пам'ятника Столипіну ліквідувати зовсім, пам'ятник Миколозі I перенести у дворик університету, написи на пам'ятнику Хмельницькому замінити іншими, а двоголових орлів, які не становлять собою складової органічної частини орнаменту—подрізати.

Металові матеріали цих пам'ятників мають піти на гармат та на гроші, герби ж будуть передати до музею.

Для жертванки цієї справою м-во пропонує заснувати комісію з представників м-ва вн. справ, істориків, архітекторів і представників мистецтва.

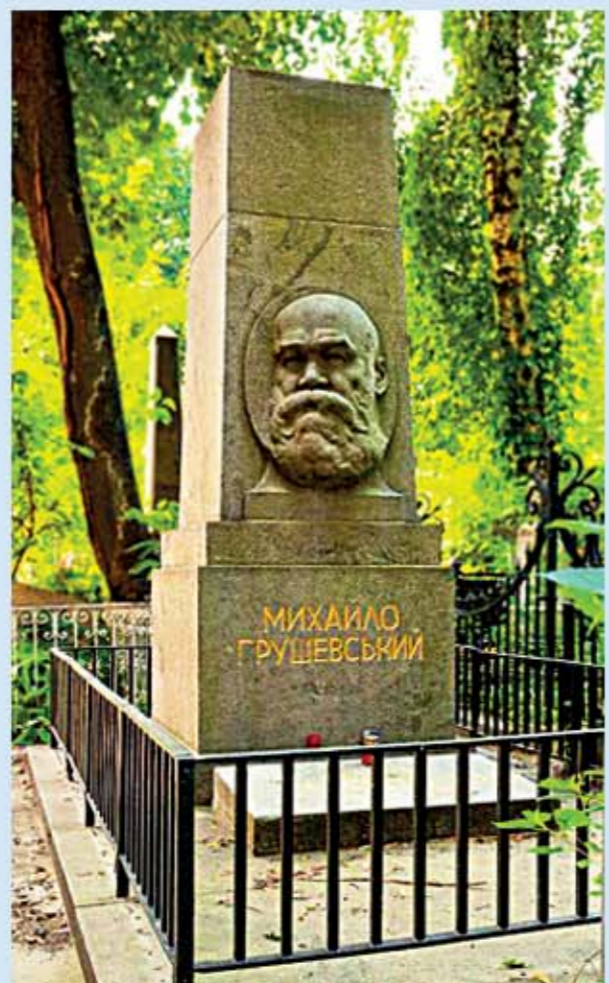
На комісії має порозглянути усі пам'ятники не тільки Києві, але й усієї України.

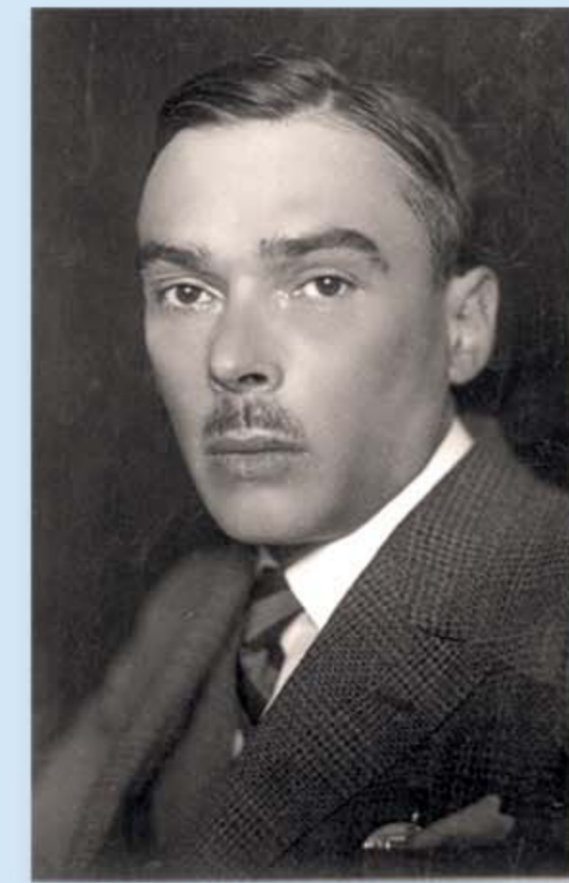
Стаття «Ліквідація пам'ятників самодержав'я» в газеті «Нова Рада». 25 квітня 1918

Скульптор Іван Макогон працює над моделлю барельєфа надробку Михайла Грушевського. 1934

Кольорові листівки-плакати Богуша Шліппіха «Чужого не хочу, а свого не віддам» та «Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці, запануем і ми браття у своїй сторонці!», виконані після проголошення III Універсалу Центральної Ради та опублікована видавництвом «Вернигора». 1917

Художник Іван Іванець (1893-1946). Воював у складі Легіону Січових Стрільців, а також у лавах київських Січових Стрільців. Автор багатьох замальовок військових подій, портретної серії, залишив чимало фотографій. Як митець працював над створенням українських прапорів та відзнак. 1920-ті

Іван Іванець. Поштівка «Прапор Легіону Українських Січових Стрільців». Видання Центральної управи УСС. Відень, 1918

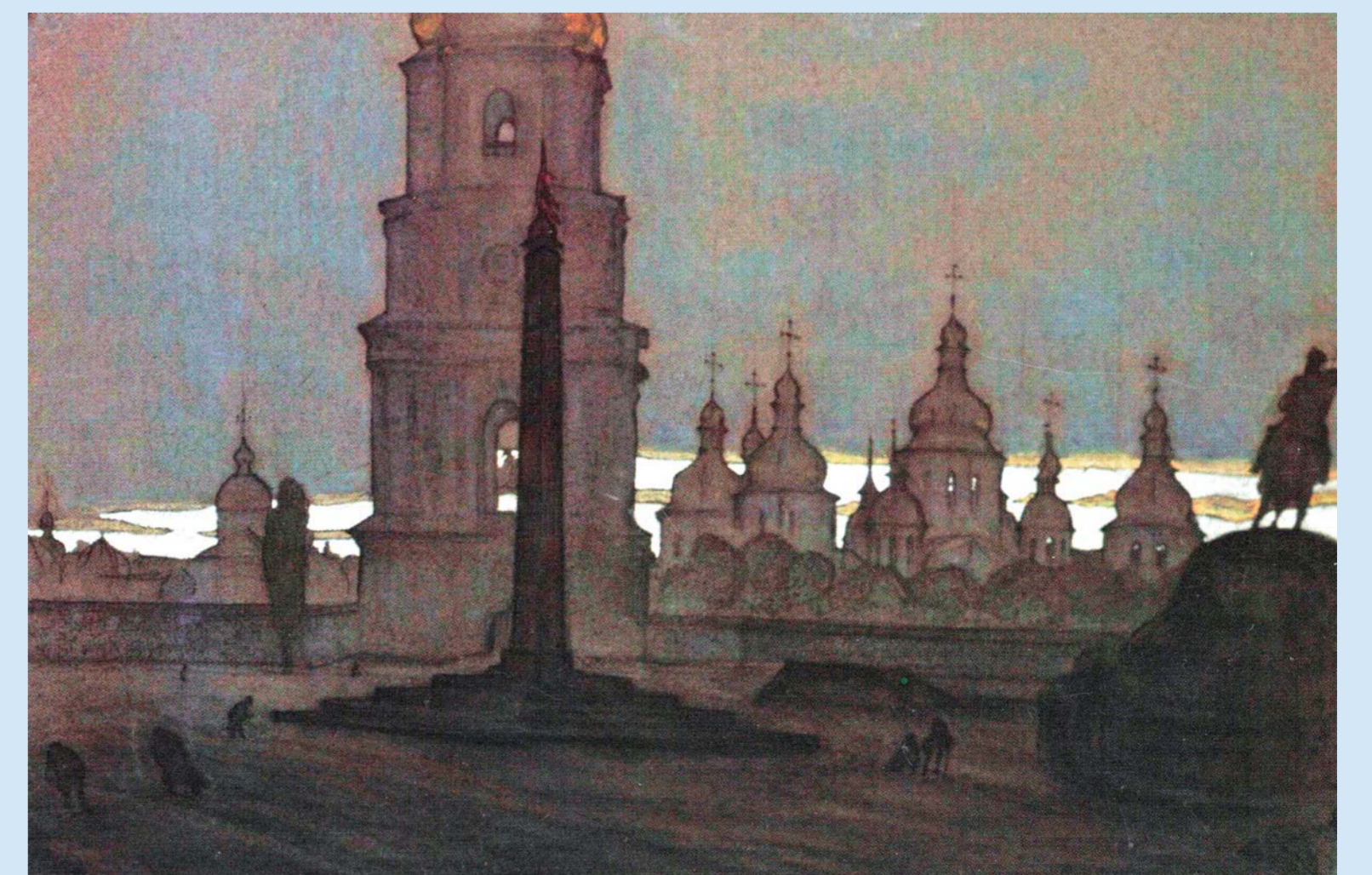
Отаман (майор) Никифор Гіряк, командант коша УСС, на тлі прапора легіону, створеного за проектом четаря Івана Іванця. Відень, січень 1917

Надробок на могилі Михайла Грушевського на Байковому кладовищі. Скульптор Іван Макогон, архітектор Василь Кричевський. 1934

Олій Буцманюк. Поштівка із серії «Українські Січові Стрільці». 1916

Борис Реріх. Поштівка із зображенням Софійського майдану з пам'ятником-обеліском (проект Георгія Нарбута) на честь відновлення Української Народної Республіки. 1918

Іван Кавалерідзе

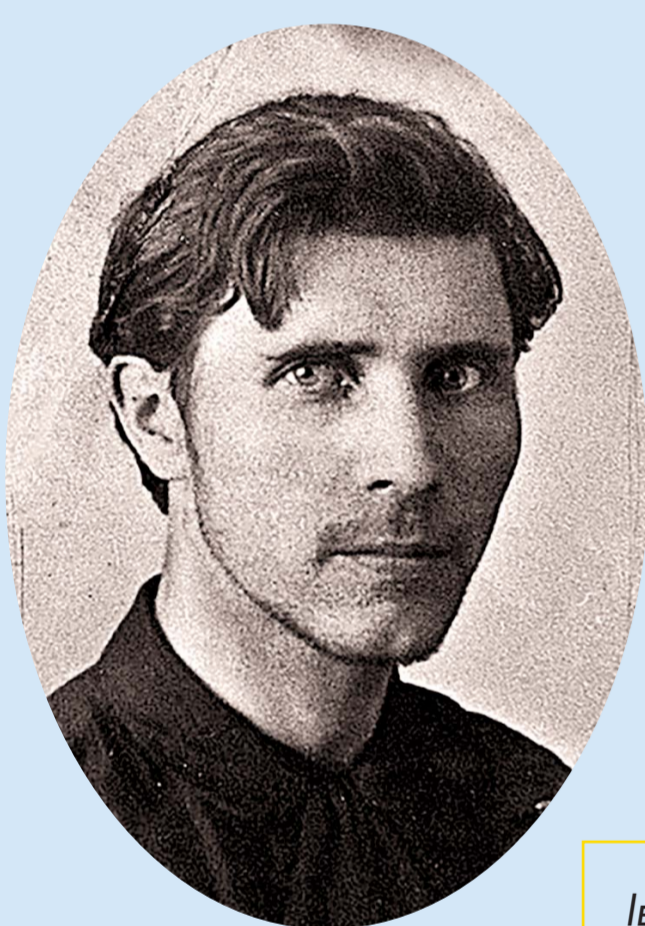

Іван Кавалерідзе (14 квітня 1887 р., хут. Ладанський на Сумщині — 3 грудня 1978 р., Київ)
Людина універсальних обдарувань, свою творчу біографію нащадок переселенців з Грузії, розпочав несподівано з перемоги на конкурсі проектів пам'ятника княгині Ользі у Києві. Міська влада вирішила встановити цей пам'ятник на місці, раніше відведеному під пам'ятник Тарасові Шевченку. Несприйняття такої «заміни» призвело до того, що в час Української революції 1917–1921 пам'ятник Ользі «не встояв» на постаменті, на якийсь час там було встановлено погруддя Кобзаря.

Весною 1918-го громада Ромен звернулася до вже відомого земляка — Івана Кавалерідзе з проханням створити пам'ятник Тарасові Шевченку в їхньому місті. І вже в листопаді того року відбулося його величаве відкриття. Це був перший повноцінний пам'ятник, створений і споруджений у відродженій незалежній Українській Державі.

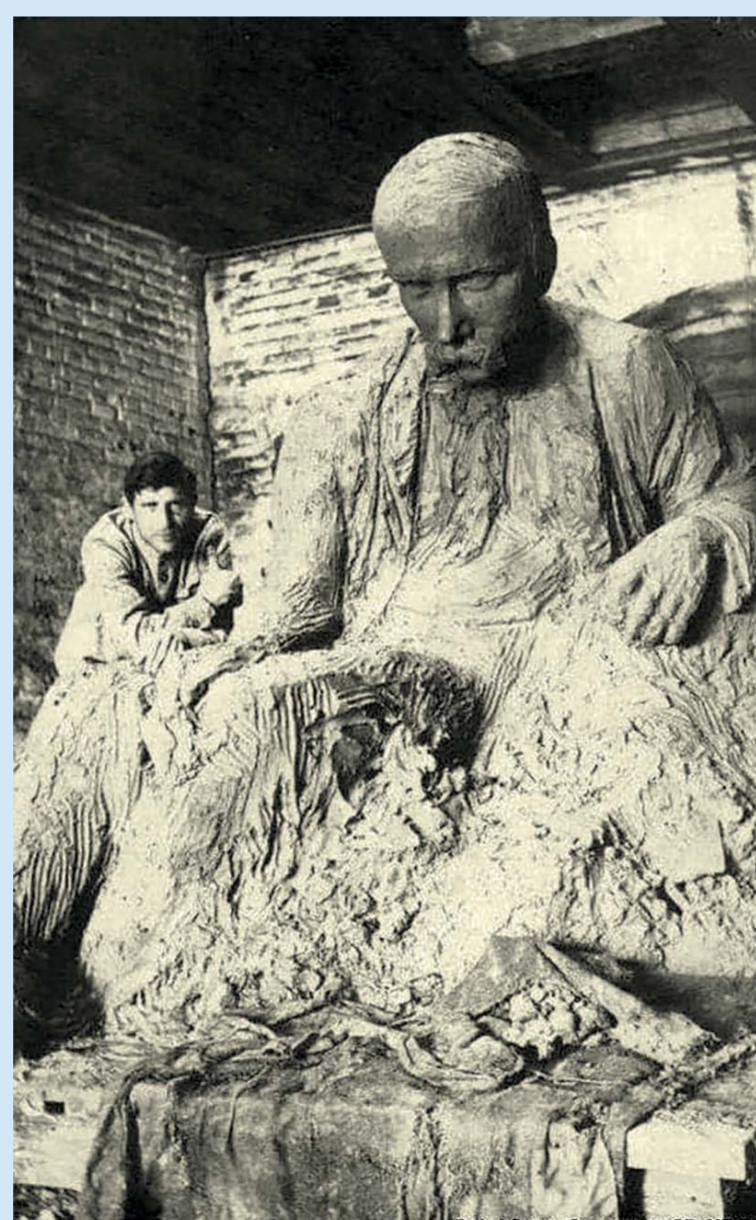
Іван Кавалерідзе надалі продовжував працювати над образом Тараса Шевченка, його монументи у кубістичному стилі прикрашали, крім Ромен, Суми і Полтаву. До тогочасного доробку належить пам'ятник українському філософові Григорію Сковороді (1922) у Лохвиці. Останнім скульптурним твором митця став пам'ятник Григорію Сковороді перед корпусом Києво-Могилянської академії в Києві (1972).

Крім скульптури Іван Кавалерідзе захоплювався кінематографом і створив цілу низку стрічок. Як сценарист і режисер Іван Кавалерідзе з 1928-го працював на Одеській кіностудії, де за збігом обставин тоді працювали колишні «петлюрівці» — генерал Юрій Тютюнник, письменники Олександр Довженко та Юрій Яновський. Всього Іван Кавалерідзе створив 9 повнометражних художніх фільмів, серед яких один з перших українських звукових фільмів «Коліївщина».

Іван Кавалерідзе в час роботи над пам'ятником княгині Ользі у Києві. 1910-ті

Іван Кавалерідзе працює над пам'ятником Тарасові Шевченку в Ромнах. 1918

Відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку в Ромнах. 29 листопада 1918

Пам'ятник Тарасові Шевченку в Ромнах. Сучасний вигляд

Іван Кавалерідзе. Пам'ятник княгині Ользі у Києві (у співтворстві). 1911

Звіт газети «Нова Рада» про урочистості з нагоди відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку в Ромнах. 29 листопада 1918

Урочисте відкриття погруддя Тараса Шевченка (скульптор Борис Кратко) на місці скульптури княгині Ольги. 1920

Іван Кавалерідзе. Пам'ятник Тарасові Шевченку у Сумах. Фото. 1930-ті рр. Пам'ятник знищений у 1960-х, як зразок «формалізму» і «буржуазного націоналізму»

Пам'ятник Шевченкові.
РОМЕН, 27. З самого ранку до пам'ятника Шевченкові почав сходитися народ, делегати союзівих Просвіт. О 10 годині відбули розпорядки з пов'язаними національного коломур, оркестр духової музики учнів реалійної школи. Незабаром прибули учні всіх шкіл з вінками та національними прапорами. Частина учнів створила ланцюг, народ загартув усе плону та вулиці коло неї. Вел бацькою, дорва, даха, телеграфні стовби біло покрито людьми. Шля до першої з Олександрівського собору до пам'ятника на прибуло духовенство з хоромвами, почало молебні. Співав мішаний хор. Шість молебну голова комісії по збудованню пам'ятника Данилов сказав спільна тельна сів, після чого хор виконав «Благоді». Під час сіву з пам'ятника вилито пожеги, присутні почали постань Шевченка, сидучу на скамі в ганцібілізадуці. Шість відкриття пам'ятника почалась промови. Першим виступив від імені колишньої демократичної міської думи бувши міський голова Угу, потім говорив від імені нового складу міської управи товариш міського голова Север, представник міської комісії, од Українського Національного Союзу Леванський, од Рохемської общини Сулошанський, од «Робітничої Газети» Прохорович, особистий прихотель Шевченка Вашкевич, од трупи Садовського Корольчук, од Рохемської народної повітової управи голова Милославський.

Корольчук, од Рохемської народної повітової управи голова Милославський, представники союзівих Просвіт. На пам'ятник покладали вінки од німецької кмендатури, міського сакмюардування, всіх шкіл міста в Просвіт.
Після можливої промови народ вивав промовців похороши криками «савна!» під звуки українського гимну. На савті були присутні повітовий староста, воєвський начальник, німецький комендант, начальники залогти та інші.
Пам'ятник Шевченкові збудований по проекту Кавалерідзе. Кавалерідзе спільно кавіську художню школу, деякий час працював під проводом відомого скульптора Аронова. Йому належить робота пам'ятника княгині Ользі в Києві. Кавалерідзе народився в Талалавській вол. на Рохемщині. О 4 годині в Києві «Савімія» члени рохемської просвіти Вілнський та Авченко прочитали лекції на тему «Шевченко і його творчість».
В міщій гімназії ввечері відбувється концерт з участю тутешніх прибувших німецьких музичних вольних сав. Концерт буде призначений пам'яті Шевченка. Тутешній газеті надрукувала гарністатті про відкриття пам'ятника. Просвіта видала по українськи спеціальний листок присвячений пам'яті Шевченка.

Леонід Перфецький

Леонід Перфецький (23 лютого 1901 р., с. Ладжинка на Черкащині — 25 жовтня 1977 р., Монреаль, Канада)

Життєпис цього діяча не простий. Хлопець з-під Умані навчався спочатку в Московському університеті, студентом потрапив на фронт Першої світової. Вважається, що після розвалу Російської імперії він встиг повоювати у складі національної армії Татарстану, по тому перебрався в Україну і воював у Чорноморському полку III-ї Залізної дивізії Армії УНР. Сотник Леонід Перфецький був учасником легендарного Першого Зимового походу, за що нагороджений «Залізним Хрестом». Учасник військової кампанії 1920-го, по тому був інтернований у польських таборах для українських військовиків.

Маючи неабиякий талант, 1921-го вступив до Академії мистецтв у Кракові, брав участь у виставках в Кракові і Львові, де разом з однодумцями організував Гурток діячів українського мистецтва. Згодом удосконалював майстерність у Парижі, працював у модних тоді стилях, але завжди повертався до теми Української революції 1917–1921. Зафіксував на своїх полотнах багато важливих політичних та військових подій доби Української революції. Серед доробку митця — сцени бою під Крутами, підняття синьо-жовтих прапорів на кораблях Чорноморського флоту, оборона Львова від польських військ, драматичне протистояння у Києві 31 серпня 1919-го. А ще митець створив цілу серію портретів українських воєначальників, залишивши для нащадків образи Володимира Сальського, Антіна Кравса, Марка Безручка, Всеволода Змінка й багатьох інших.

Після Другої світової війни виїхав до Північної Америки, де продовжив свою мистецьку працю, зокрема й над темою Української революції 1917–1921. На жаль, чимало творів митця до наших часів не збереглися, але й той доробок, що залишився, вказує на першорядне місце Леоніда Перфецького в історії українського мистецтва ХХ ст.

Леонід Перфецький в однострої сотника 3-ї Залізної дивізії. 1920-ті

Картина «Бій з поляками за залізничний двірць у Львові, листопад 1918 року»

Леонід Перфецький. Картина «Піднесення українського прапора на Чорноморському флоті, 29 квітня 1918 року»

Картина «Бій під Крутами, 29 січня 1918 року»

Картина «6-та сідова стрілецька дивізія в Станіславові, 1919 рік»

Картина «Київ, 31 серпня 1919 року»

Володимир Винниченко. Початок ХХ ст.

Володимир Винниченко. «Боротьба». 1917

Автопортрет Володимира Винниченка. 1930-ті

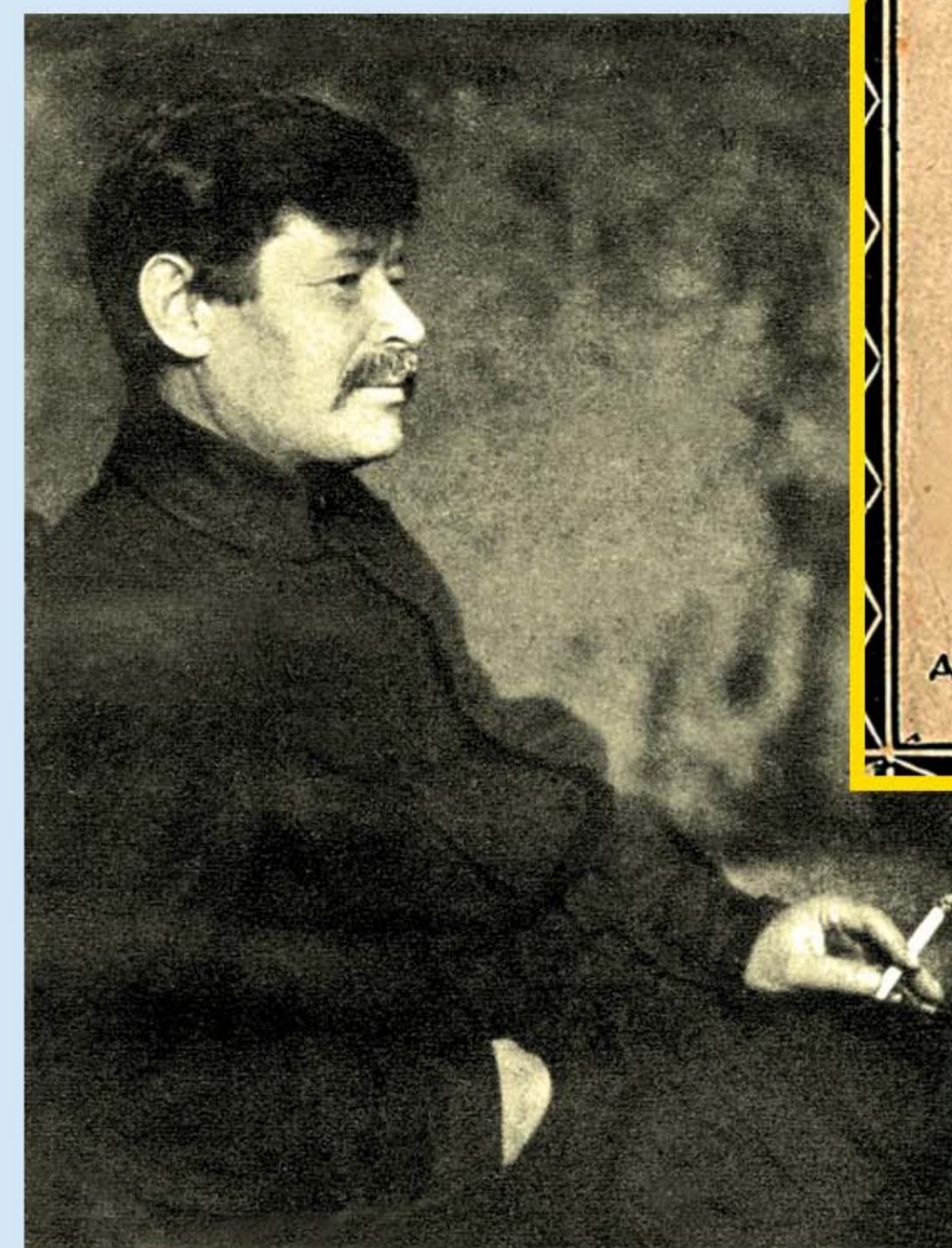
Афіша вистави за п'єсою Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» у Київському драматичному театрі. Постановка Леся Курбаса. Червень 1917

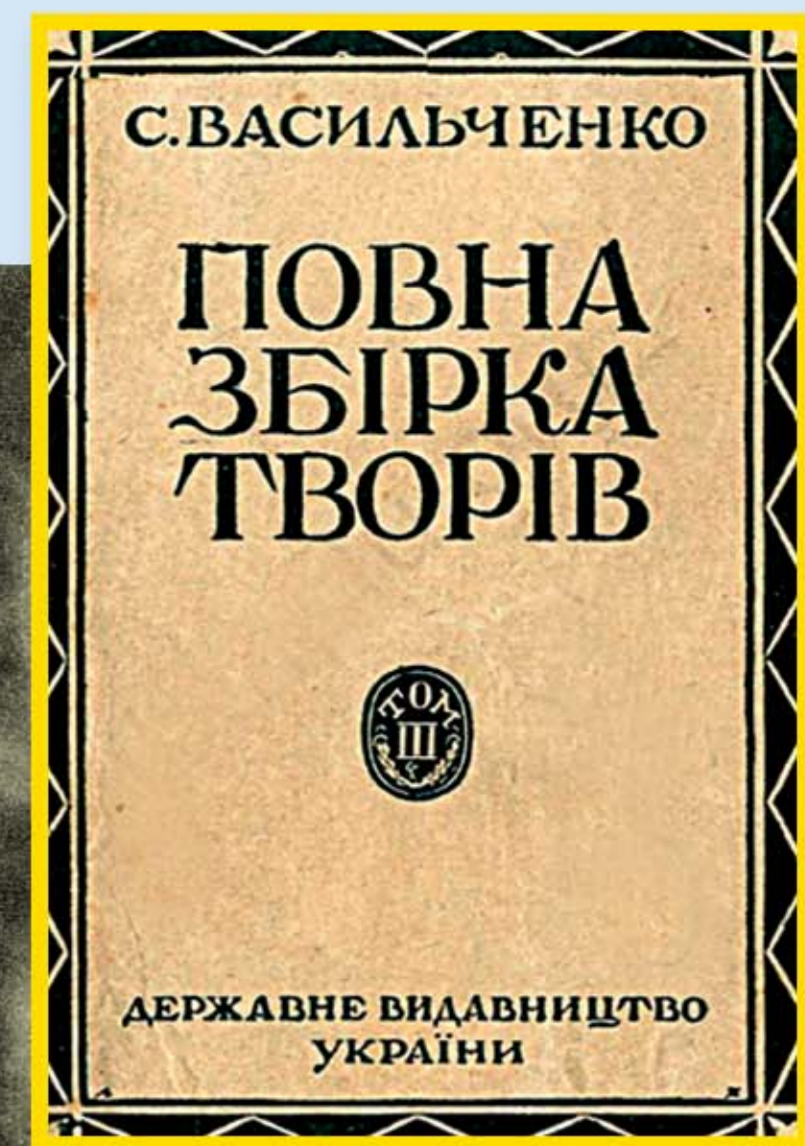
Людмила Старицька-Черняхівська. Поч. ХХ ст.

Людмила Старицька-Черняхівська. «Милість Божа». Видання Всеукраїнського кооперативного союзу. Київ, 1919

Степан Васильченко. Поч. ХХ ст.

Степан Васильченко. Повна збірка творів у трьох томах. Київ, 1927, в якій вміщено думу-казку «Ось та Ась», написану 1918-го

«О слово! Будь мечем моїм!»: література Української революції

Могутня хвиля революційного відродження знесла всі царські заборони української мови. Починає стрімко розвиватися українське книговидання: українські видавництва «Час», «Криниця», «Сяйво», «Дзвін», «Сіяч», «Вернігора», «Українська накладня» великими накладками видають українську класику і твори молодих авторів. На літературному небосхилі з'являються чимало нових поетів, прозаїків, драматургів, літературних критиків та есеїстів, як то Павло Тичина і Дмитро Загуга, Володимир Кобилянський і Яків Савченко, Григорій Косинка і Гнат Михайличенко, Андрій

Ніковський і Клим Поліщук. На творчість кожного із названих авторів позначилося революційне пробудження нації.

Українське письменство у добу Української революції стає потужним чинником національного державотворення, багато літераторів безпосередньо долучилися до створення та боротьби за українську державність. Один із найвідоміших тогочасних прозаїків і драматургів Володимир Винниченко 1917-го очолив перший уряд України — Генеральний Секретаріат, а 1918-го створив один із головних своїх творів — п'єсу «Між двох сил», в якому ана-

лізував непримиренний конфлікт більшовизму та українського національного відродження.

Вірш члена Центральної Ради Миколи Вороного «За Україну!» стає бойовим маршем Української революції. Степан Васильченко у думі-казці «Ось та Ась» засобами художнього узагальнення розкриває облудну несправедливість багатовікового московського панування над Україною. Провідний поет-модерніст Григорій Чупринка не лише збагачує своїми творами українське письменство, а також стає членом антибільшовицької повстанської орга-

нізації. В українському війську служили письменники Володимир Сосюра, Петро Панч, Борис Антоненко-Давидович, Олександр Довженко, а державними службовцями УНР були Павло Губенко (Остап Вишня), Павло Тичина, Юрій Смолич.

У добу Української революції в національному письменстві сформувався новий тип художнього мислення, який відобразив потужну енергетику визвольної боротьби народу, який після століть бездержавності виразно засвідчив свою волю до суверенного історичного буття.

Клим Поліщук. 1932

Видання «За золотoverхий Київ» в якому вміщено спогади Кліма Поліщука «При Центральній Раді». Львів, 1922

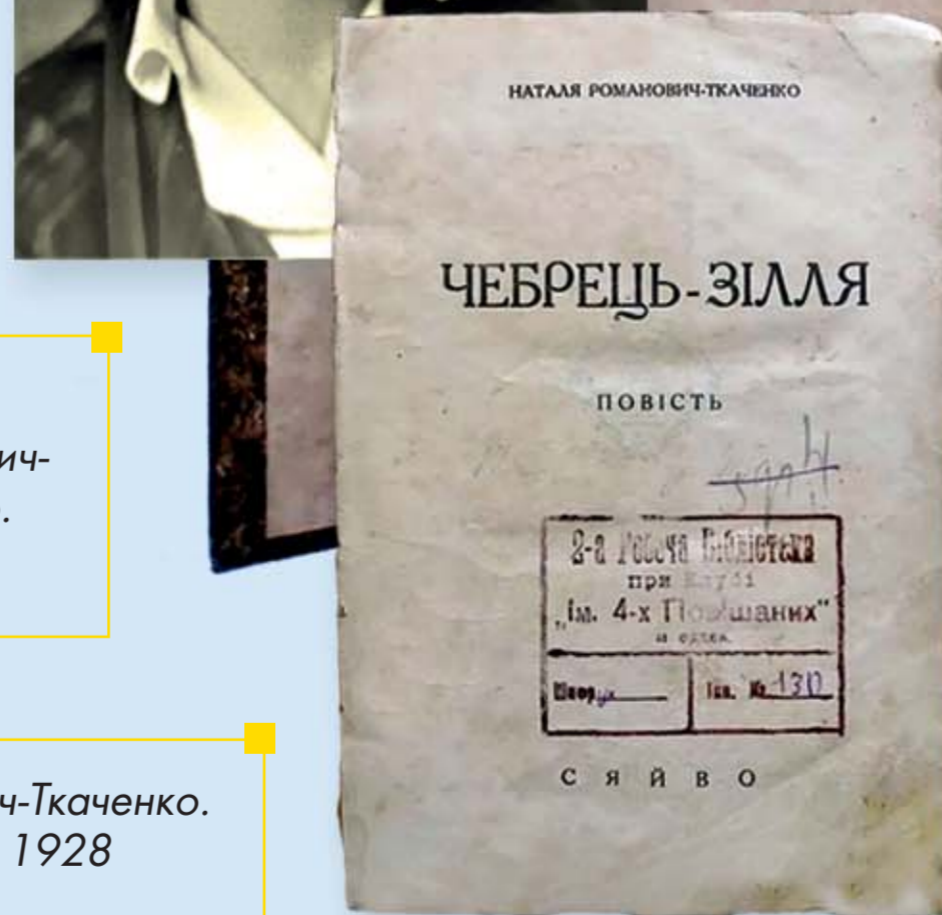
Портрет Миколи Вороного авторства художника Сергія Жука. 1916

Микола Вороний. «За Україну». Збірка віршів. Варшава. 1921

Любов Романович-Ткаченко. 1930-ті

Любов Романович-Ткаченко. «Чебрець зілля», 1928

Газета «Нова рада», січень 1919

Допомога молодим поетам. Ввєра до Директорії звернулася делегація від видавничого товариства молодих українських поетів під назвою «Музагет». У склад делегації входили молоді поети Я. Савченко, П. Тичина і Д. Загуга. Делегація жандармів про владу товариство допомогло. Як ми дивувалися в цілому авторитетних джерел, Директорія прийняла постанову вирішити цю справу позитивно.

Місячник літературно-мистецького об'єднання «Музагет». З творами Павла Тичини, Дмитра Загуга, Володимира Кобилянського, Кліма Поліщука, Олександра Слісаренка. Київ, 1919

Любов Романович-Ткаченко. «Життя людське». 1918

Дирекція київського видавництва «Час». Сидять: Віктор Петрушевський, Василь Королів, Максим Синицький. Стоять: Михайло Пасталак, Олександр Зайченко. 1918

Видавнича марка українського видавництва у Січеславі (нині — Дніпро). 1918

Грицько Чупринка. 1920-ті

Грицько Чупринка. «Твори». Обкладинка художника Роберта Лісовського. Прага, 1926

Газетне повідомлення «Анкета серед письменників». Газета «Нова рада», січень 1919

Анкета серед письменників. Видавниче товариство «Час» розіслало письменникам такого листа: До всіх наших письменників: Товариство «Час» має намір укласти й видати по можливості швидко, новий збірник українських письменників. Важливо дати читачам як найдогляднішу відомість про життя й працю наших письменників (які й Богдановського до останніх днів), прохемо в майбутній час подати можливо вичерпуючі відомості на подані нижче запитання. В часі виконання уміщень також — додати: З них прохемо зазначати те, що Ви хотіли б видати про себе, на об'єктивне жадання зазначити, або ж написати коротенько свого життя, віддавши нашу анкету: 1. Місце й час народження? 2. Соціальний стан батьків? 3. Ваша освіта? 4. Коли вперше почали писати? 5. Де й коли були уміщено перші твори? 6. Де друкувалися твори? 7. Чи були збірники творів? 8. Чи були примітні заробки на промислах? 9. Ваші політичні переконання й участь у громадській діячості під час 1-ої та 2-ої революцій (по багатьох)? 10. Ваші хобі? Прохемо кінці газети передрукувати нашу анкету.

Олександр Олесь

Олександр Олесь (5 грудня 1878 р., с. Білопілля на Сумщині – 22 липня 1944 р., Прага)

Олександр Олесь здобув реноме поетичного голосу цілого покоління відразу ж після виходу у світ 1907-го першої книги віршів «З журбою радість обнялась». Його поетичній манері притаманні потужний громадянський пафос і тонкий ліризм. Безмежну любов до України, пекучий біль від усвідомлення її колоніального стану в імперії Романових відображають поезії Олесь «Яка краса: відродження країни!», «О слово рідне! Орле skutий!...» та інші.

Початок революції дає новий імпульс творчості Олександра Олесь. Побачив світ його поетичний цикл «З щоденника. Р. 1917», до якого, з-поміж інших, увійшов вірш «Живи, Україно, живи для краси», згодом покладений на музику Кирилом Стеценком, що став одним з гімнів національного відродження українців. Олександр Олесь був не лише поетом Української революції, а й дипломатом незалежної України: працював у складі Дипломатичної місії УНР в Угорщині та в Посольстві УНР в Австрії.

Тогочасні критики відзначали: «Вплив поезії Олесь в часи революції був величезний. Це, власне, саме він організував свідомість тієї інтелігенції, що потім активно боролася у війську УНР проти більшовиків».

Окупація України червоною Москвою змусила Олександра Олесь продовжити творчість в еміграції, але духовного зв'язку з рідним краєм він не поривав ніколи. Поет активно відгукується на події, які відбувалися на його Батьківщині, твердо вірячи у те, що «в диму, в огні, в бою» українці знову віднайдуть «свою загублену Державу». Його нові книги віршів «Чужиною» (1919), «Княжа Україна» (1930), «Поезії. Книга X» (1931), «Кому повім печаль мою» (1931) стали яскравим свідченням життєвої сили вільної української літератури. Націєтворча енергетика поезії Олександра Олесь була піднесена на новий рівень естетичних та історіософських узагальнень у творчості його сина Олега Ольжича — поета і члена ОУН, який загинув у нацистському концтаборі.

Павло Тичина

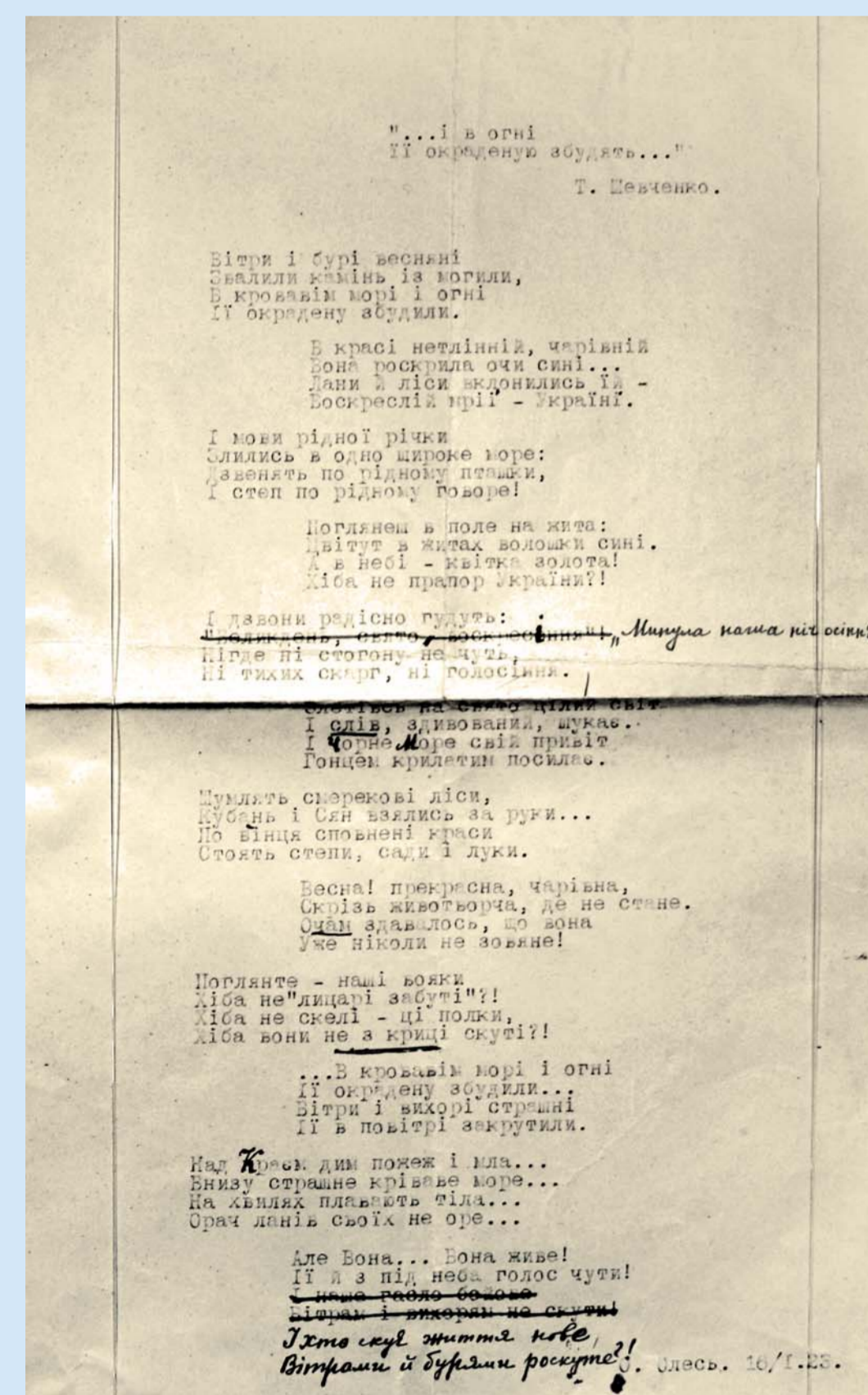
Павло Тичина (23 січня 1891 р., с. Піски на Чернігівщині – 16 вересня 1967 р., Київ)

Його творчість — це поетичний Універсал Української революції. «Золотий гомін», «сторозтерзаний Київ», «тридцять мучнів українців», «чорнозем підвівся і дивиться в вічі» — кожна із цих розгорнутих метафор стала переколивим свідченням як величчя здобутків, так і катастроф українського буття у 1917-1921.

Павло Тичина прийшов в поезію ще у переддень революції, звернувши на себе увагу цікавою та оригінальною художньою образністю. 1917-го він починає працювати у редакціях Сергієм Єфремовим та Андрієм Ніковським часописі «Нова Рада», друкує низку віршів, у яких вияскравилося як національне пробудження України після кількох сторіч летаргії («Гей, вдарте в струни кобзарі», «Ой, що в Софійському заграли дзвони, затремтіли»), так і драматичні реалії, пов'язані з агресією більшовицької Московщини («Хто ж це так із тебе насміяється смів», «Пам'яті тридцяти»). Однашні збірки «Соняшні кларнети» засвідчили не просто появу в українській літературі ще одного цікавого імені — він став вражаючим фактом ствердження універсального поетичного генія, який підніс українське слово до найвищих вершин європейської культури ХХ ст.

Автора «Соняшних кларнетів» згодом абсолютно не випадково називатимуть «бардом Центральної Ради». У рядках цієї поетичної книги, яка стала етапним явищем в українській літературі — живий голос її неповторної доби. Пасіонарна енергетика відродження народу («Гори каміння, що на груди мої навалили, / Я так легенько скинув — / Мов пух...») сусидить тут із трагічним усвідомленням того, що Україні протистоїть величезна потуга вікової імперської деспотії Московщини, яка здатна обернути радість визволення на «кривавий край». Та понад всіма проваллями історії підноситься у Павла Тичини світла, людяна і переможна віра в те, що жодна тиранія не здатна зупинити націю, яка стала на шлях визвольної боротьби, адже «Смерти той не знає, / Хто за Вкраїну помирає!».

Після встановлення в Україні комуністичного тоталітарного режиму, поет, рятуючи власне життя, вимушений був уславлювати більшовицьку партію та її кривавих вождів.

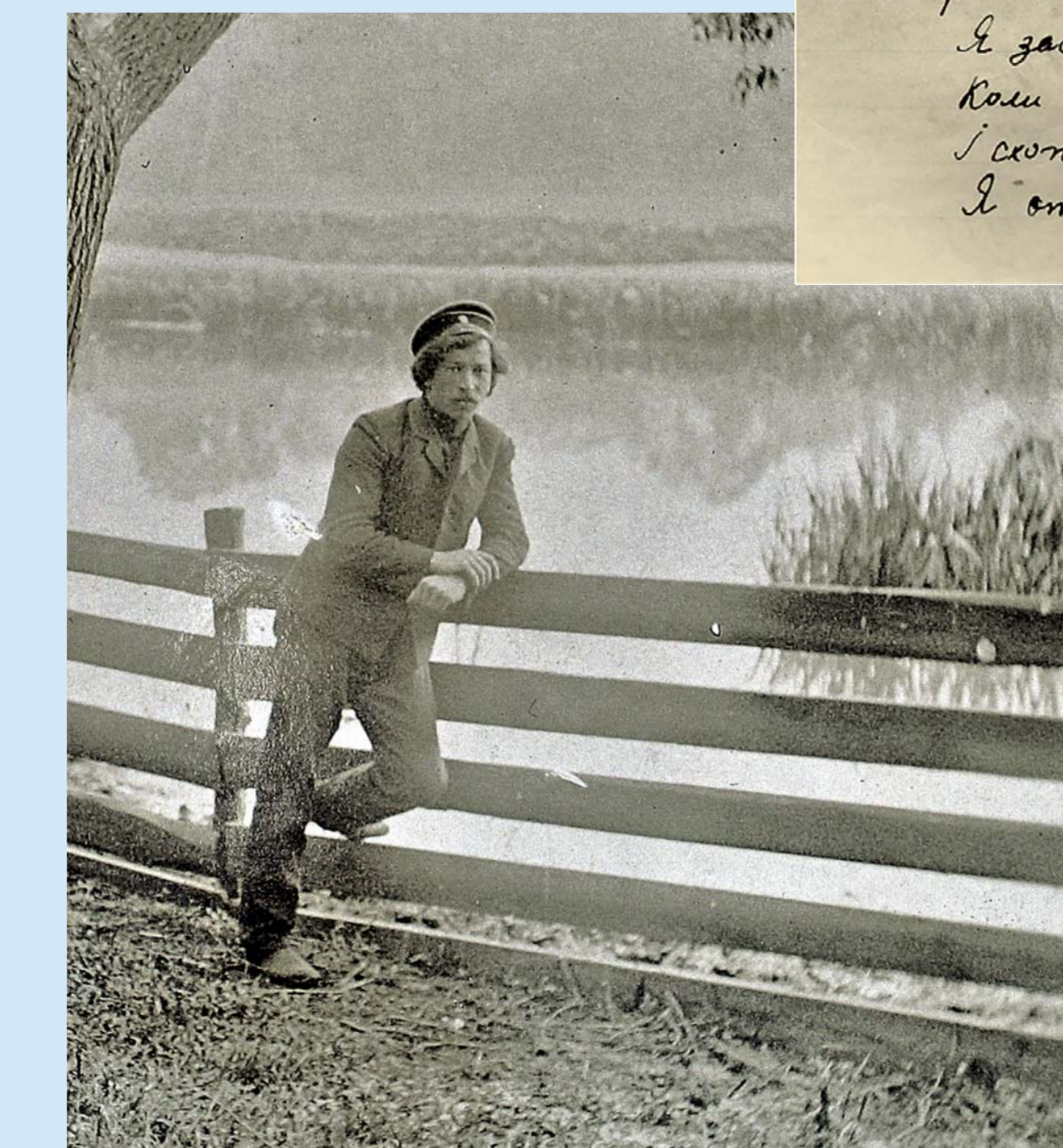

Олександр Олесь. Авторський машинопис з правками вірша «Вітри і бурі весняні...», присвяченого п'ятій річниці проголошення незалежності УНР Четвертим Універсалом Української Центральної Ради. 16 січня 1923

Олександр Олесь. «Чужиною». 1919

Під Крутами. О. Олесь
Ще до хутора далеко
Наталилися... і жадає мій...
Синіх ніз голоту жовтає і
І у шестім полі мій.
Робили ледви у хмарай
Лісачі вельо курає,
Світло отримувал із себе
Мотє сонця уеліковє
Же здадал що до мене
Вітер тихо шепотів
Мозєк споминний не владив
Писирілає навіть світ.
І залучі став, як сонечко
Кои що тоє прабіт
І сотив мене за руку
І відмитив не мє

Рукопис вірша Олександра Олесь «Під Крутами». 20 січня 1923

Олександр Олесь, студент, молодий поет. 1910-ті

Будинок у Житомирі (не зберігся) в якому жила родина Кандиб, тут у Олександра Олесь народився син — майбутній поет Олег Ольжич

Пам'яті тридцяти.
На Аскольдовій Могилі
Поховали їх—
Тридцять мучнів українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій Могилі
Український цвіт!—
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла знятися
Зрадника рука?—
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро—ріка...
На кого завзявся Катя?
Воже, покарай!—
По-над все вони любили
Свій коханий край.
Вмерли в Новім Заповіті
З славю святих.—
На Аскольдовій Могилі
Поховали їх. П. Тичина.

Павло Тичина. «Пам'яті тридцяти». Перша публікація. Газета «Нова Рада». 21 березня 1918

Павло Тичина. «Замість сонетів і октав». Оформлення художника Леся Лозовського. Київ, 1920. «Плуг». Харків, 1920

Павло Тичина. «Золотий гомін». Оформлення Павла Ковжуна. Львів, 1922

Програма вистави за п'єсою Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» кївського Театру імені Тараса Шевченка, що ставилася впродовж театрального сезону 1921–1922 років. Завідувачем літературною частиною театру був Павло Тичина

Сезон 1921—22 рр. Володимир Винниченко. Чорна Пантера і Білий Ведмідь. П'єса в 4 діях. Постановка В. Васильєва. Почати в 8 год вечора.

Корній Карачун	Марьянока Іван	Гарсон	Заторський Олександр
Ганя Осенкова	Матероза Ганя	Терех Петро	Аврам Олександр
Річ	Гавриш Дібро	Мир Петро	Абрам Олександр
Сейжма	Панасович Річ	Іванко Прозор	Савва Іван
Муля	Насалко Василь	Савва Іван	Савва Іван
Мірушко	Романовий Дмитро	Савва Іван	Савва Іван
Іван	Майорський Петро	Савва Іван	Савва Іван
Шнір	Карагальська Стелія	Савва Іван	Савва Іван
Карпач	Міша Олександр	Савва Іван	Савва Іван
Сіфо	Олександровий Іван	Савва Іван	Савва Іван
Левко	Малоченко Варвара	Савва Іван	Савва Іван
Міч	Радуш Федір	Савва Іван	Савва Іван
Іван	Браченко Ганя	Савва Іван	Савва Іван
Ілар	Тимашів Василь	Савва Іван	Савва Іван
Ілар	Палащенко Ганя	Савва Іван	Савва Іван
Ілар	Горішко Валерія	Савва Іван	Савва Іван

Заміський літературний вечір: Павло Тичина, Зав. худож. департаменту: Анатолій Петрович, Зав. музично-інструментальною частиною: Михайло Петрович, Літературний редактор: Костянтин Березний, Головні адміністратори: Дмитро Романович, Павло Васильович, Адміністратори: Михайло Романович.

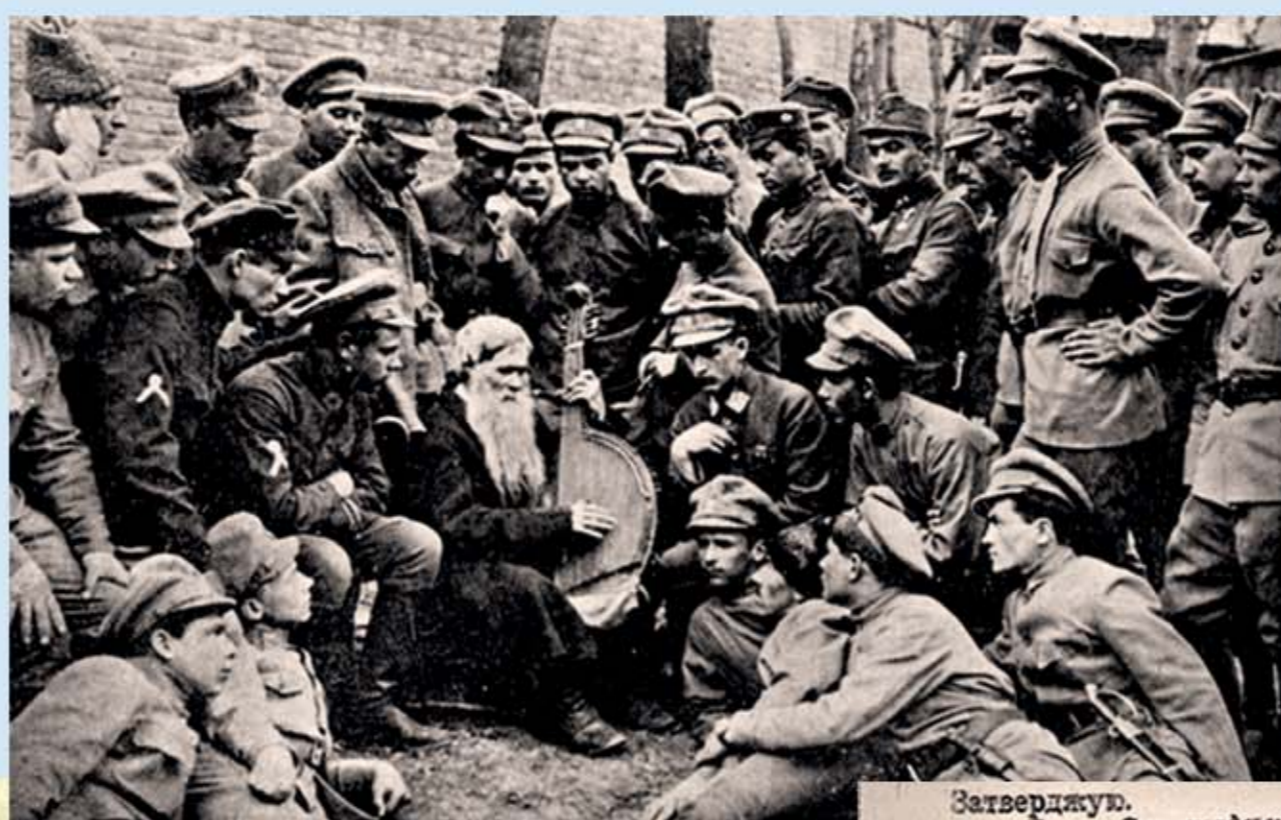

Поштівка «Бо війна війною» авторства художника Осипа Куриласа. Поч. ХХ ст.

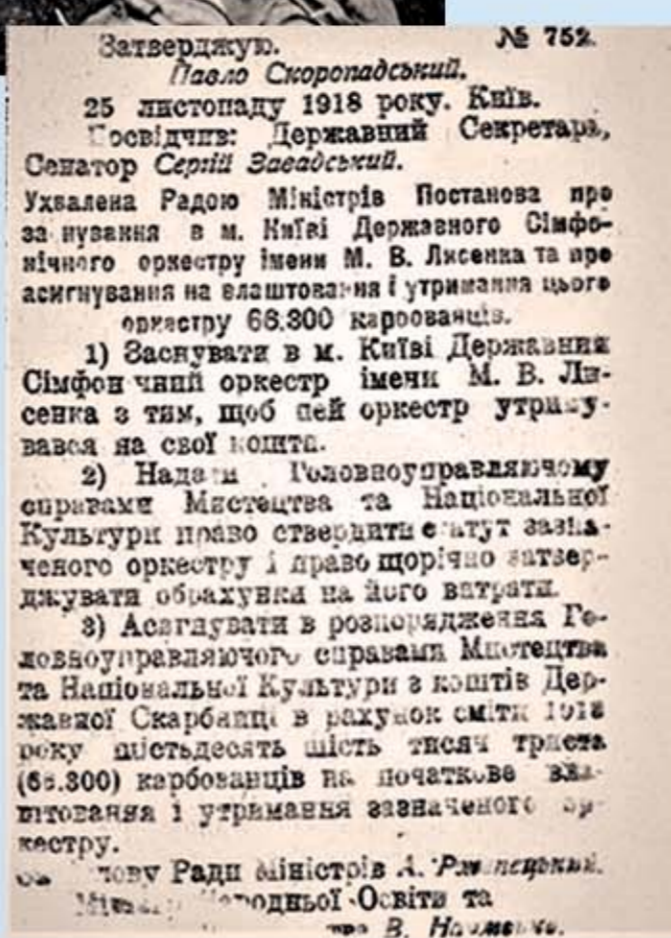

Січові стрільці слухають в Києві кобзаря, що співає козацькі думи. Ймовірно 1918

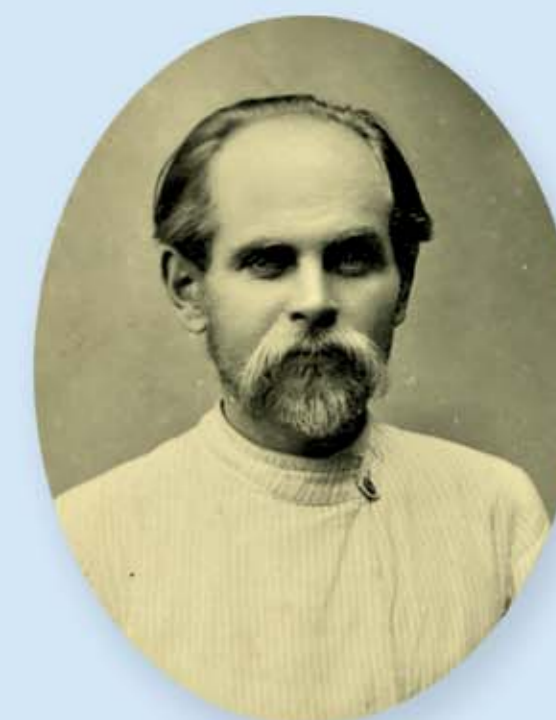
Бандурист ПОТАПЕНКО. Даю уроки на Бандурі Вулицю за опів місяць. Київ, Срібська вул., № 8, кв. 14.

Рекламна поштівка «Бандурист Потепенко». Поводир кобзаря Терентія Пархоменка Василь Потепенко в часи революції викладав гру на бандурі в Києві, згодом був репресований комуністичним режимом за приналежність до «контрреволюційної організації». 1918

Композитор, хоровий диригент і громадський діяч Кирило Стеценко. Висвятившись на священника, планував пов'язати своє життя з церквою, але з початком Української революції працює в музичному відділі Міністерства освіти. 1918-го опублікував «Початковий курс навчання дітей нотного співу» і першу частину «Шкільного співника». Разом з однодумцями заснував Перший український національний хор, що під його керівництвом здійснив низку концертних мандрівок Україною. Фото поч. ХХ ст.

Художня капела кобзарів-аматорів м. Мена. Всі учні кобзаря Василя Потепенка — колишнього поводири кобзаря Терешка Пархоменка. Всі — в місцевому національному вбранні

Симфонія Української революції

Українська революція 1917–1921 стала періодом відродження українського музичного мистецтва, надихала професійних композиторів на справжні шедеври. Приміром, всесвітньвідома мелодія «Щедрик», створена геніальним композитором Миколою Леонтовичем за мотивами української народної щедрівки згодом стала символом Різдва у багатьох країнах світу.

В умовах боротьби було поширене кобзарство. Кобзарів та бандуристів, які були справжніми носіями історичної пам'яті, можна було зустріти під час концертів в містах і селах, серед вояцьких мас і під час урочистостей. Окрім суто мистецької ролі вони виконували важливу громадсько-політичну місію. Мандруючи Україною, прославляли укра-

їнську державність, ставали будителями для народу, підбадьорюючи його до боротьби за власні права. Так, кобзар Іван Кучугура-Кучеренко давав концерти у містах і селах, популяризував українську державність і автокефальну церкву, брав участь у закладенні «Просвіт». Інший відомий бандурист Антін Митяй своїми співами підбадьорював повстанців Холодного Яру. В берліні 1918-го за сприяння гетьмана Павла Скоропадського в Києві був створений «Кобзарський хор» під керівництвом бандуриста і синьожупаника Василя Ємця.

Однак чи не найбільше в часи революції з українського музичного мистецтва уславився хоровий жанр. З ініціативи відомого композитора й хорового диригента Кирила Сте-

ценка був створений народний хор, дві мандрівні капели, на основі яких згодом постали хорова капела «Думка» та Українська республіканська капела. Під час урочистостей 22 січня 1919 року з нагоди проголошення Акта Злуки на Софійському майдані в Києві Кирило Стеценко диригував хором, який виконав «Молитву за Україну» (на музику Миколи Лисенка та слова Олександра Кониського).

На початку січня 1919-го з доручення голови Директорії УНР Симона Петлюри Олександр Кошиць та Кирило Стеценко організовують в Києві Українську республіканську капелу (з 1920-го — Український республіканський хор). В березні 1919-го капела під керівництвом Олександра Кошиця вирушає для пропаганди українського національ-

ного музичного мистецтва, та й загалом України, за кордон. Світові гастролі капели тривають впродовж 5-ти з половиною років. За цей час вона відвідала 17 країн світу, понад 200 міст на 3-х континентах, дає понад 600 концертів у світових музичних центрах. Зокрема із 1919 по 1922 роки капела побувала в таких країнах Європи: Чехословаччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Велика Британія, Німеччина, Польща, Іспанія. Її виступи мали значний резонанс, про що свідчать понад 1300 відгуків у закордонній пресі, сотні відгуків VIP-персон. Завдяки виступам капели сотні тисяч іноземців дізнаються про існування України та боротьбу українського народу за власну державність.

Перший Український національний хор у Києві. Диригенти — Кирило Стеценко, Олекса Приходько, Олександр Кошиць та Микола Леонтович. 1918

ДНІПРОСОЮЗ.
Друга Мандрівна Капела дніпроосоюзу
в короткім часі дасть
КОНЦЕРТ
продуманій творчості сучасних українських композиторів М. ЛЕОНТОВИЧА, Я. СТЕПЕНОВА та К. СТЕЦЕНКА.

ПРОГРАМ КОНЦЕРТУ:

<p>ВІДАЛА I. з творів М. ЛЕОНТОВИЧА.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Про Північну Союзу Мандр. 2. Із-за гори співає дитина. 3. Над річкою берізка. 4. Щедрик. 5. Го-го-го, воя! <p>НАРОДНІ ПІСНІ в художній обробці</p>	<p>ВІДАЛА II. з творів Я. СТЕПЕНОВА.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дні українська. Сп. Олекса — український кобзар. 2. Дні всіх та верба. Сп. Олекса — український кобзар. 3. Не бреть і в жовтому лугу верба. Родина — українська кобзарська капела. 4. Родина українська. Родина — український хор. С. Дзурчинський. 6. Ой, на горі річка мала. Дзурчинський хор. Сп. Кошиць та С. Дзурчинський. 	<p>ВІДАЛА III. з творів К. СТЕЦЕНКА.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ужур. Сп. Володимир. 2. Сп. Сп. Губинський. 3. Над річкою мій. Сп. Олекса. 4. Колосина. Сп. О. Колосинський — український хор, співають та оркестр капели. 5. Соло на горі. Сп. Олекса. <p>ХОРИ</p>
--	---	---

Диригує Капелю К. СТЕЦЕНКО.
Час і місце концерту — в вішці. Уповноважений Дніпроосоюзом О. Чапківський.

Афіша концерту Другої мандрівної капели Дніпроосоюзу. Диригент — Кирило Стеценко. 1919. З капелою мандрували поет Павло Тичина та композитор і диригент Павло Гайда

Композитор, диригент, скрипаль Михайло Гайворонський був організатором духового оркестру Українських Січових Стрільців та інспектором військових оркестрів Української Галицької Армії

V pátek, dne 11. července 1919. Dvůrana Sokolovny turnovské.

KONCERT
UKRAJINSKÉ REPUBLIKÁNSKÉ KAPELY,
říděné ALEXANDEM KOŠIČEM.

Podají:
Hymny česká, slovenská a ukrajinská.
I. Kanty. II. Koljadjky a Šcedrivky.
III. Národní písně.

I. dirigent: Alexandr Košič. II. dirigent: Platonida Šturová.
Sbor 75 pěvků a sólistů.
Profesor zpěvu: Hryhorij Tužanskij. Administrátor: Petro Stetsenko.

Začátek o 8. hod. večer.
Sedadla po 10, 6 a 3K, na balkoně 7K, k stání 2K, stud. a vol. 1K.
Podrobné seznamy písní po 50 hal.
Předprodej v knihkupectví p. V. Baumita v Turnově ve školní ulici.

Українська республіканська капела під керівництвом композитора і диригента Олександра Кошиця

Олександр Кошиць. «З пісню через світ. Подорож Української Республіканської Капели». Вінніпег (Канада), 1952

Афіша з інформацією про виступ Української республіканської капели в чеському місті Турнов. 11 липня 1919

Член Української Центральної Ради Богдан-Олександр Зарудний з бандурою. Поч. ХХ ст.

Микола Леонтович

Микола Леонтович (13 грудня 1877 р., с. Селевинці (нині Немирівського р-ну Вінницької обл.) – 23 січня 1921 р. – с. Марківка (нині Теплицького р-ну Вінницької обл.)

Ім'я українського композитора, диригента і фольклориста Миколи Леонтовича в більшості з нас асоціюється із все-світньо відомою мелодією «Щедрик», хоча у його творчому доробку понад 150 музичних творів.

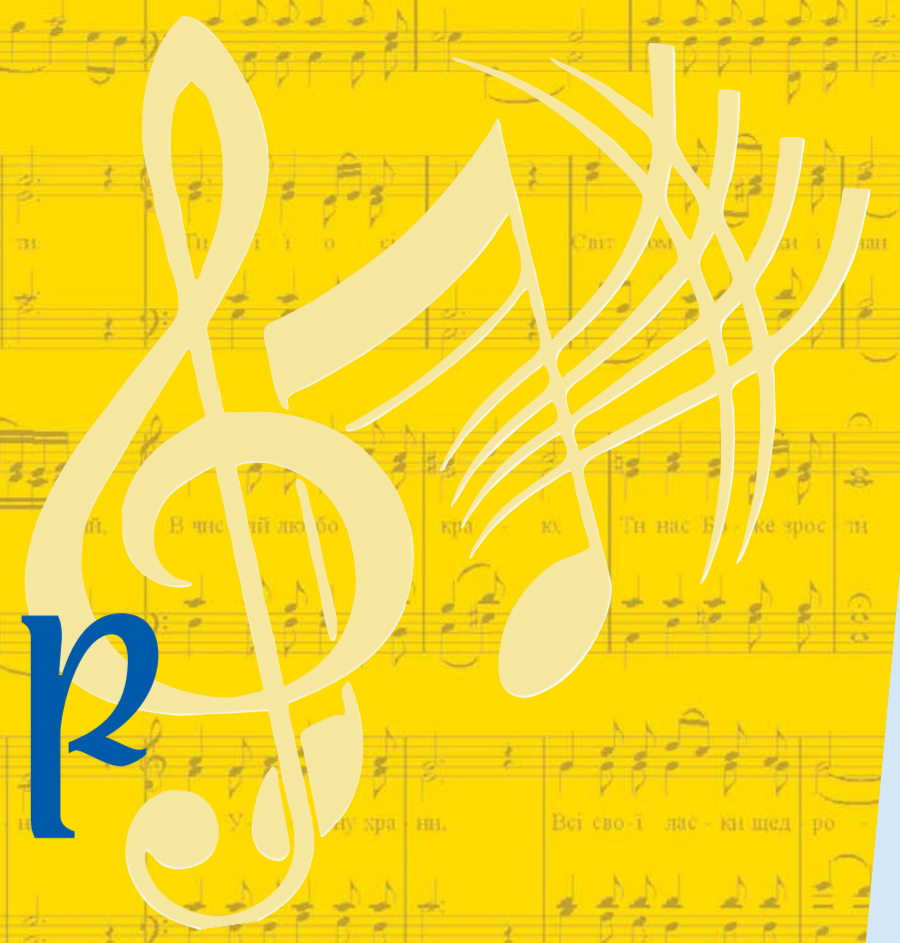
Сину подільського священика за існуючою традицією судилося стати священиком, однак його покликанням стала музика. Ще під час навчання у Кам'янець-Подільській семінарії, найбільшу увагу він приділяв музичним дисциплінам. По її закінченні Микола Леонтович займається викладацькою роботою, записує народні пісні і надає їм нового звучання. Він гармонізує звукову палітру народної пісенності, майстерно використовуючи при цьому поліфонію та контрапункт: почуті від народності пісні в обробці композитора перетворюються на справжні перлини хорового співу. У першу чергу тут варто згадати славнозвучний «Щедрик»: над шліфуванням цього діаманту Микола Леонтович працював кілька років, створивши п'ять редакцій мелодії. Класикою української музики стали також обробки таких пісень як «Козака несуть», «Пряля», «Піють півні», «Женчикок-бренчикок» і багато інших. За порадою композитора Кирила Стеценка Леонтович передає свої твори для виконання хором Київського університету, яким керував Олександр Кошиць.

Із початком Української революції 1917–1921 Микола Леонтович переїздить з родиною до Києва і разом з іншими видатними діячами українського національного руху починає активну діяльність, розбудовуючи культурно-освітнє життя України. Його залучають до викладання у новоствореному Музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка та в Народній консерваторії, паралельно працює у різноманітних комітетах, комісіях та редакціях. Коли 1919-го Київ ненадовго захопили денікінці, Микола Леонтович з огляду на загрозу життю покидає місто і повертається до Тульчина, де активно працює над оперою «На русалчин Великдень» (за сюжетом Бориса Грінченка), яку так і не встиг завершити. Тим часом Республіканська хорова капела під керівництвом Олександра Кошиця вирушила у своє світове турне: її візитівкою був «Щедрик». На одному з концертів капели у Чехословаччині побував колишній голова Української Центральної Ради Михайло Грушевський, якого глибоко схвилювало виконання українських пісень: «Я не музикант і не уявляв собі, що наша пісня може робити таке сильне враження...».

Через декілька років на американському континенті американський композитор українського походження Пітер Вільховський написав англomовний текст «Щедрика»: пісня стала різдвяним гімном і відома тепер за назвою «Carol of the Bells». Миколи Леонтовичу не судилося за життя здобути світової слави, 23 січня 1921-го в батьківському домі він загинув від руки чекіста.

Олександр Кошиць

Олександр Кошиць (12 вересня 1875 р., с. Ромашки Рокитнянського р-ну Київської обл. – 21 вересня 1944 р., Вінніпег, Канада)

Як і Микола Леонтович, Олександр Кошиць походив із священничої родини і мав би продовжити традицію батька, стати священиком, але сталося по-іншому: на початку ХХ ст. він вже керував декількома хорами в Києві, викладав в Музично-драматичній школі Миколи Лисенка, а згодом працював хормейстером і диригентом Київської опери.

З початком Української революції Олександр Кошиць увійшов до Театральної комісії, яку згодом перетворено на Музичний відділ Міністерства освіти України, і якій Центральна Рада доручила розробити урядовий план розвитку театрального і музичного життя України.

У січні 1919-го у приміщенні Молодого театру на величавому концерті, присвяченому 25-літтю творчості члена Центральної Ради поета Миколи Вороного, прозвучали у виконанні хору під орудою Олександра Кошиця «Легенди» Миколи Леонтовича. За свідченнями учасника подій, «композиція зробила таке сильне враження на слухачів, що українська влада, присутня на концерті, вирішила заснувати Українську республіканську капелю й послати її до Західної Європи для ознайомлення з музичною культурою України». А вже 23 січня Уряд УНР затвердив спеціальний закон про європейське гастрольне турне Української республіканської капели. Справу організації, підбір співаків, формування репертуару доручено було Олександрові Кошицю та Кирилові Стеценку: за короткий час корифеї української музики з успіхом впоралися із цим завданням.

11 травня 1919-го концертом у Празі розпочався гастрольний тур Української республіканської капели. По тому з успіхом відбувалися концерти в Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Голландії, Англії й Німеччині. Візитівкою капели Кошиця був «Щедрик» Леонтовича. Це без перебільшення був світовий тріумф української музики з українськими піснями, капели, самого Олександра Кошиця. Хоча Україна опинилася під владою більшовиків, але капела як культурне представництво Української Народної Республіки з її амбасадором Олександром Кошицем продовжувало діяти, несучи правду про прагнення української нації до життя у самостійній державі.

1922-го Олександр Кошиць з хором переїхав за океан і продовжував свою працю в США та Канаді, популяризуючи українську музику. Саме на концертах капели Кошиця американський композитор українського походження Пітер Вільховський почув знаменитий «Щедрик»: його мелодія була покладена в основу «Carol of the Bells». Відтоді ця пісня стала справжнім хітом — невід'ємною складовою американської різдвяної традиції. Живучи у вимушеній еміграції, Кошиць жив мрією про повернення на Батьківщину: «Єдина моя надія, що держить мене на землі і дає сили жити, — це бути перед смертю дома, побачити милих друзів, мій дорогий Київ, мою Україну». Олександр Кошиць завершив своє земне життя 1944-го у Вінніпезі, його музика повернулася в Україну щойно після відновлення незалежності.

Композитор Микола Леонтович з родиною — дружиною Клавдією Жовтєвчицею та донькою Галиною. Поч. ХХ ст.

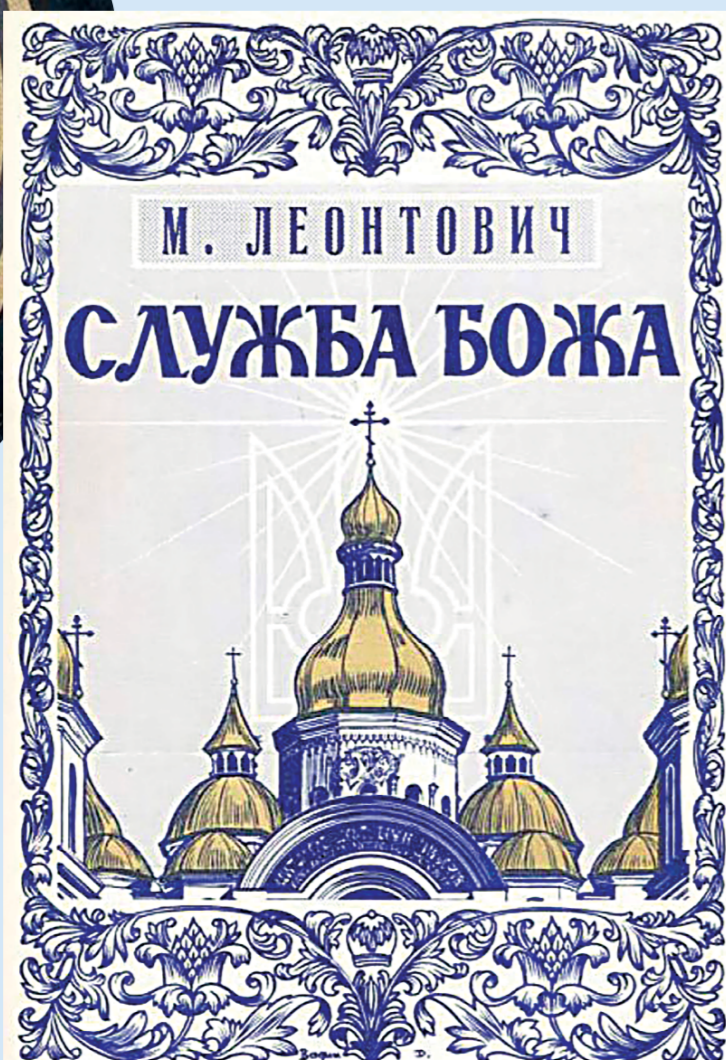
Рукописний збірник «Народні пісні» в обробці Миколи Леонтовича. 1916

Всесвітньо відома мелодія «Щедрик» в обробці Миколи Леонтовича

Патефонна платівка із записами українських народних пісень «Щедрик» і «Коза» у виконанні Української республіканської капели під керівництвом Олександра Кошиця

Микола Леонтович. «Літургія святого Івана Золотоустого». 1921

Миколаївський військовий собор у Києві, в якому 22 травня 1921 року під час богослужіння на чолі з майбутнім митрополитом УАПЦ Василем Липківським вперше було виконано твір Миколи Леонтовича «Літургія Івана Золотоустого»

Учасники хору Київського університету імені Святого Володимира під керівництвом Олександра Кошиця. Саме цей хор вперше виконав «Щедрика» в обробці Миколи Леонтовича

Грамофонна платівка із гімном «Ще не мерла Україна» у виконанні Українського республіканського хору під керівництвом Олександра Кошиця

Офіційний бланк Української республіканської капели з відбитками печаток. 1920

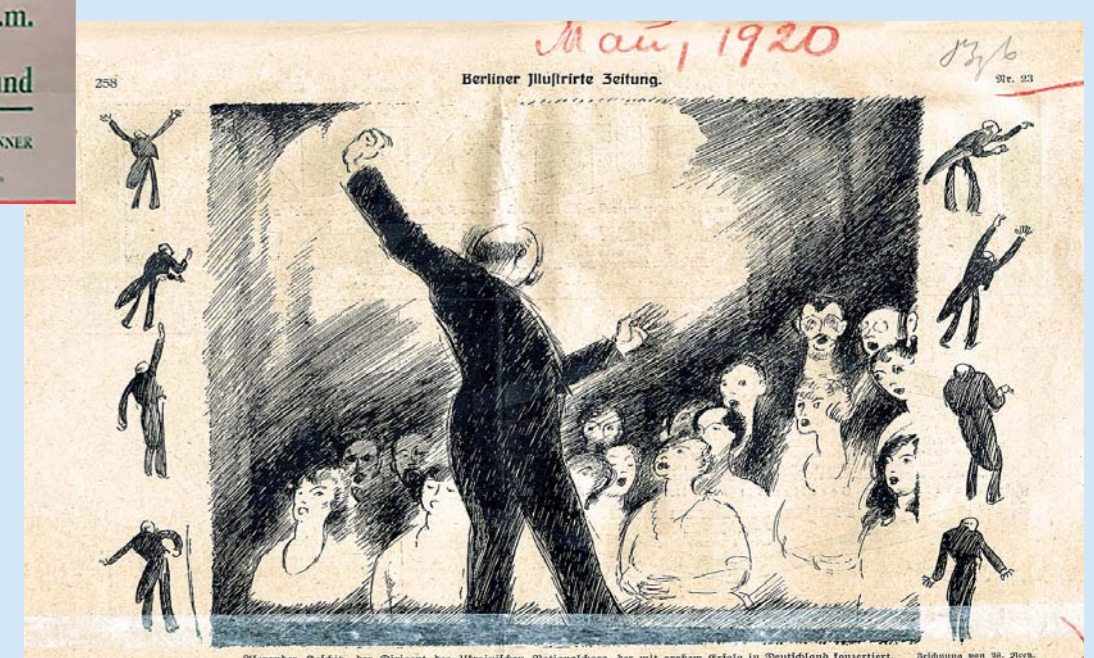
Українська республіканська капела під час гастролей у Чехословаччині, Німеччині, Іспанії та США

Афіші прем'єрних концертів у Лондоні Української республіканської капели. 1920

«Олександр Кошиць — диригент Українського національного хору...». «Berliner Illustrirte Zeitung», 6 червня 1920

ОБЪЯВЛЕНИЕ.

ТЕАТР В ЗАМКУ ЛЮБАРТА
у неділю 30 квітня 1917 року.

Артистичний гурток Луцької Української Громади виставлено буде

МАРТИНЪ БОРУЛЯ
оригінальна кумедія на 5 дій І. Карпенко-Карого.

Перед виставою українським хором виконаю буде гимн «Ще не вмерла Україна» і «Заповіт» Т. Шевченка. В кінці вистави танці. В антрактах грає оркестр військової музики.

Чистий прибуток піде на освіту народу.

Квіткі загоді можливо купувати в конторі друкарні (типографії) д. Збара, а в день вистави — в скарбниці (касє) театру.

Ціни на квитки загальноприступні: від 75 коп. до 6 карбованців.

Керовничий Голова Громади **ГОЛОВАЦЬКИЙ**

Львів
Сала Т-ва ім. М. Садівського впр. Шаповала - 5.
Народний Театр Т-ва «Українська Бесіда»
на артистичній програмі

Олександра ЗАГАРОВА
Неделя, дня 9 жовтня 1921.

ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЕМ
Вечерниці

Директор: **Олександр Загаров**
Управління: **Гр. Мельник**

Споруда театру у Луцькому замку. 1930-ті. В часи Української революції це приміщення використовувалося для проведення різноманітних заходів, зокрема й театральних вистав

Афіша вистави Львівського українського народного театру товариства «Бесіда» за мотивами п'єси Петра Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» та Петра Ніщинського «Вечерниці». Режисер — Олександр Загаров. Жовтень 1919

Режисер і театральний педагог **Олександр Загаров**, який у листопаді 1918-го очолив перший театр незалежної України — Державний драматичний театр

Театр і музика.
Український національний театр.
Заснований у Києві український національний театр одкриває свій сезон в Троїцькому Народньому Домі 16-го вересня

Для одкриття сезону пізє (вперше) п'єса В. Вияничевка «Притвождені»

На чолі національного театру стоять такі особи: Марія Грушевська, І. Мар'яненко, М. Вороний і О. Кошиць

Склад трупи такий: д-ки Лівницька, А. Зорієвська, Н. Дорошенко; В. Лучицька, Горленко, Валерья, і

Газета «Нова рада». 1919

Газетне оголошення про театральні вистави у Києві. Грудень 1917

Будинок Народного дому у Львові, в якому працювало «Товариство імені Миколи Лисенка у Львові». Поч. XX ст.

Троїцький народний дім.
УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТР.
Склад трупи такий: д-ки Лівницька, А. Зорієвська, Н. Дорошенко; В. Лучицька, Горленко, Валерья, і

СРЯТЮВНИЙ РЕПЕРТУАР:
Великий театр **МІНІАТЮР** (Український народний театр) в Києві. Склад трупи такий: д-ки Лівницька, А. Зорієвська, Н. Дорошенко; В. Лучицька, Горленко, Валерья, і

Троїцький народний дім в Києві: тут розташовувалися у різний час Товариство імені гетьмана Павла Полуботка, а також перші українські театри. Із Троїцьким народним домом пов'язані імена видатних театральних діячів, зокрема Миколи Садівського. Нині — Київський національний академічний театр оперети. Поч. XX ст.

Театральний «березіль»: режисер, актор, глядач

В історії українського відродження роль театру, без перебільшення, унікальна. Після заборони російським царом українського книгодрукування театральні вистави залишилися найбільш поширеною формою масової національної роботи інтелігенції серед народних мас. Це одна з причин вражаючої популярності на зламі XIX–XX ст. «театру корифеїв», із яким пов'язані імена Марка Кропивницького, Миколи Садівського, Марії Заньковецької.

Із початком Української революції у березні 1917-го на зібраннях і мітингах, конгресах і маніфестаціях як потужний

мобілізаційний чинник використовувалися елементи театральної дійства. Приміром, в перших лавах 100-тисячної української демонстрації в Києві 1 квітня 1917-го були «вершники, зодягнені в старовинні козацькі червоні жупани» на чолі з знаменитим актором і режисером Миколою Садівським.

Українська революція не лише зняла всі обмеження з розвитку національного театру, але й піднесла його до рівня важливого чинника державотворення. Уже в травні 1917-го починає свою роботу Комітет українського національного

театру при Центральній Раді, до складу якого входили Людмила Старицька-Черняхівська, Дмитро Антонович, Спиридрон Черкасенко, Іван Стешенко, Марія Старицька. Одним із наслідків діяльності комітету стало утворення Українського національного театру у Києві — першого державного театру, перед яким стояло завдання вивести українське сценічне мистецтво на рівень гідний суверенної нації. Його дирекцію очолювали Іван Мар'яненко та Олександр Кошиць, а головним режисером був Микола Вороний. У вересні 1917-го цей театр відкрив перший свій сезон.

Під час революції театральний рух ширився всією Україною: на весну 1918-го самих лише самодіяльних театрів у різних її містах було понад 1 тис. У серпні 1918-го, вже за часів гетьмана Павла Скоропадського, був ухвалений «Законопроект про заснування в місті Києві Державного народного театру», керівником якого став уславлений представник плеяди театральних корифеїв Панас Саксаганський. Важливу роль у формуванні національної свідомості українців відіграло театральне мистецтво і за часів Директорії УНР.

Другий Київський міський театр. Поч. XX ст. Будинок не зберігся, на його місці знаходиться стадіон «Динамо» імені Валерія Лобановського. Тут відбувалися вистави Першого українського театру на чолі з Миколою Садівським

Цирк на колишній Миколаївській вулиці (нині — вулиця архітектора Городецького), а на місці будівлі — кінотеатр «Україна». Будинок відомий також тим, що тут в квітні 1918-го відбувся з'їзд хліборобів-землевласників, на якому Павла Скоропадського обрано гетьманом України

Поет, режисер та актор Микола Вороний. Один із засновників Української Центральної Ради, належав до фундаторів Українського національного театру, був керівником Драматичної школи при Вищому музичному інституті ім. Миколи Лисенка у Києві

Віра Холодна, видатна українська акторка епохи німого кіно

Гнат Хоткевич письменник, поет, бандурист, актор, організатор і керівник театральних колективів, зокрема українського робітничого театру в Харкові та «Гуцульського театру» на Галичині

Режисер і драматург Микола Садівський. Належав до відомої театральної родини Тобілевичів, у якій всі четверо дітей стали видатними театральними діячами: драматург Іван Карпенко-Карий, актор та режисер Панас Саксаганський, оперна співачка та акторка Марія Садівська-Барілотті, Микола Садівський став засновником першого українського стаціонарного театру, а також був режисером цілої низки державних заходів

Театралізований мітинг на підтримку Української Центральної Ради. Шостка, весна 1917

Театралізоване святкування Різдва в школі м. Устилуг на Волині. Грудень 1917

Тобілевич (Саксаганський) Панас

Тобілевич (Саксаганський) Панас (27 травня 1859 р., с. Кам'яно-Костувате (нині — Братський р-н Миколаївської обл.) — 17 вересня 1940 р., Київ)

Ім'я Панаса Саксаганського на зорі ХХ ст. було відоме на всю Україну. Уславлений актор і режисер з триумфальним успіхом виходив на сцену як у п'єсах із сатиричним забарвленням — Возний у «Наталці Полтавці», Карась у «Запорожці за Дунаєм», Голохвостий у «За двома зайцями», так і в героїко-романтичних і трагедійних драмах. І кожна не стільки навіть зіграна, як прожита Панасом Саксаганським на театральному поприщі роль була переконливим свідченням того, що українська культура, не дивлячись на усілякі утиски, живе і розвивається.

Він почав свою сценічну кар'єру на поч. 80-х років ХІХ ст. — у гуртку Марка Кропивницького — фундатора професійного театру у підросійській Україні. Разом з іншими творцями «театру корифеїв» Панас Саксаганський власним ентузіазмом та жертвистію долав перешкоди, якими імперський режим намагався зупинити розвиток українського театрального мистецтва, не допускаючи на сцену перекладну драматургію, забороняючи відтворення історичних подій, які б нагадували про колишні вольності, обмежуючи зміст театральних п'єс лише селянським побутом або коханням.

Скасувавши усі цензурні заборони, Українська революція дала потужний поштовх розвитку національного театру, і Панас Саксаганський як визнаний корифей відігравав у цьому процесі важливу роль. У серпні 1918-го він став директором та режисером Державного Народного театру у Києві: до трупи театру увійшли знані і популярні тогочасні актори — Ганна Затиркевич-Карпинська, Любов Ліницька, Федір Левицький, Олександр Корольчук. Зокрема вони взяли участь в урочистій виставі у Київському оперному театрі 21 грудня 1918-го на честь Директорії УНР та «героїв визволення України». Газета «Відродження» так описувала цю подію: «На сцені 2 дія «Наталки Полтавки» Івана Котляревського в постановці Державного Народного театру. Перед публікою, в ролі Терпелихи — М. Заньковецька, і в ролі Виборного — П. Саксаганський. Геніальні українські артисти дають публіці одну насолоду своїм виконанням. Кожен рух, кожне слово Саксаганського викликають у залі сміх. Закривається завіса. Хтось з першого ярусу проголошує «Славу воякам!» Овація, — Слава Директорії!»

Для української сцени Панас Саксаганський виховав цілу плеяду талановитих театральних діячів.

Панас Саксаганський.
Київ, листопад 1912

Панас Саксаганський
(в центрі) з рідними та знайомими. Присів Федір
Войлик, театральний діяч,
меценат, землевласник

Панас Саксаганський
серед рідних та знайомих (сидить
п'ятий справа)

Панас Саксаганський
з собакою

Панас Саксаганський
у ролі Юліана в
постановці п'єси
Івана Карпенка-
Карого «Лиха іскра
поле спалить і сама
цезне». Поч. ХХ ст.

Панас Саксаганський серед
акторів (сидить третій праворуч)

Панас Саксаганський
у ролі Карася в опері
Семена Гулака-
Артемівського
«Запорожець за
Дунаєм». Поч. ХХ ст.

Леся Курбас

Леся Курбас (25 лютого 1887 р., Самбір (нині — Львівська обл.) — 3 листопада 1937 р., урочище Сандармох у Карелії)

«Гетьманом Мельпомени» називав Леся Курбас літературознавець і правозахисник Іван Світличний у написаній ним в північній концтаборі поемі «Курбас». Бо той не лише реформував український театр, не лише дав йому нову, воїстину революційну енергетику зростання, але й підніс українське сценічне мистецтво до висоти справжнього свідчення про суверенність цілого народу.

Рік 1917-й став особливою віхою в творчій біографії режисера. З його ініціативи в Києві постала театральна трупа Молодий театр: програмово відмовляючись від етнографічно-побутової стилістики, колектив під керівництвом Курбаса поставив собі за мету представити глядачеві і українську драматургію, і зарубіжну класику в актуально-сучасному її прочитанні. «Зворот прямо до Європи і прямо до себе», — визначав свої тогочасні естетичні пошуки Леся Курбас. Уже перший сезон Молодого театру підтвердив, що в історії українського сценічного мистецтва розпочинається нова ера. Театральні постановки «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» та «Базар» Володимира Винниченка, «Молодість» німецького натураліста Макса Гальбе, «Йоля» польського драматурга-декадента Ежи Жулавського стали яскравим свідченням спроможності пробудженого революцією українського театру говорити із глядачем складною і захоплюючою мовою сучасного мистецтва.

В часи революції Леся Курбас — не лише мистець-новатор, але й активний учасник процесів національного відродження: він входить до Театральної ради при Міністерстві народної освіти УНР, бере активну участь у літературному та культурному житті Києва. На свій розвиток театр отримав субсидію від Центральної Ради. Авторитет Молодого театру визнавали навіть більшовики, які на початку 1918-го захопили на короткий час українську столицю. Обіцяли вберегти Молодий театр від реквізиції, виділити йому значні кошти. Однак, як свідчив уже після звільнення Києва від «муравіовців» часопис «Народна Воля», «артисти, обговоривши цю пропозицію, вирішили краще роз'їхатись по селах агітувати проти большевиків, ніж користуватися їх грабіжницькими допомогою і давати їм за це моральну підтримку».

Пам'ять про перший місяць Української революції і створення Центральної Ради Леся Курбас закарбував у назві створеного ним 1922-го в Києві театру-студії «Березіль».

Леся Курбас.
Поч. ХХ ст.

Сцена з вистави
Софокла
«Цар Едіп»
у постановці
Леся Курбаса
в Молодому
театрі. 1917

Будинок Молодого театру (нині —
Київський академічний Молодий
театр), трупу якого очолював
Леся Курбас. Сучасне фото

Афіша вистави Молодого
театру за п'єсою Володимира
Винниченка «Чорна Пантера
і Білий Ведмідь» у постановці
Леся Курбаса. 1917

Сцена з вистави «Чорна Пантера і Білий
Ведмідь» Молодіжного театру. 1917

Театральна трупа Київського
Молодого театру після закінчення
першого театального сезону. 1918

Леся Курбас.
1908 (?)

Леся Курбас,
Валентина
Чистякова,
Фавст
Лопатинський
серед студійців
театру
«Березиль».
1922

Козаки Гайдамацького куреня (формувався в Одесі) біля будинку Української Центральної Ради. Грудень 1917. Однострої з національними українськими елементами — шликами на головних уборах

Парад Вільного козацтва в Києві. Грудень 1917. У центрі — командир київських підрозділів Вільного козацтва Михайло Ковенко, верхи — полковник Опелько Остапура-Степовий (Олексій Астаф'єв)

Група козаків Першого Запорізького полку ім. Т. Шевченка Першої Української синьожупанної дивізії. 1917. На головних уборах — синьо-жовті розетки-кокарди, на одностроях — полкові нагрудні знаки та знак «Україна 1917»

Стрілець Української галицької армії. 1918. На головному уборі — кокарда з галицьким геральдичним гербом і написом «УСС» (ймовірний автор — Михайло Гаврилко), праворуч — відзнака «УСС 1914». На кітелі — відзнака Української Боевої управи УСС «УСС. 1914» та відзнака «Не ридать, а добувать 1914-1915» (автор — Олена Кульчицька)

Старшини Сірожупанної дивізії. На головних уборах — знаки-кокарди цієї формації

Відзнака для полонених українців російської армії в Австрії. 1917. Автор — Юліан Буцманюк

Однострої та фалеристика

В умовах революції та Першої світової війни, відбувалося будівництво українського війська. Утворення «українізованих» підрозділів в складі австро-угорської та російської армій, а згодом формування добровільних сотень, кошів і полків, на зразок Вільного козацтва, супроводжувалося появою національних відмінностей в одностроях, починаючи з синьо-жовтих смужок чи кокард. Романтизм козацьких часів сприяв широкому поширенню «козацьких» одностроїв з шликами, жупанами — чорні гайдамаки, червоні гайдамаки, сердюки та ін. Сформовані з українців у німецьких таборах для військовополонених українські дивізії отримали спе-

ціально розроблені однострої та емблеми на основі національних традицій: синьожупанна та сірожупанна дивізії. Поступово запроваджувалися нові, більш практичні зразки одностроїв; декоративні уніформи залишилися за окремими підрозділами, що виконували роль почесної варти тощо.

Часто українські полки і сотні обирали собі імена козацьких гетьманів і полковників: полк імені Богдана Хмельницького, гетьмана Павла Полуботка, Івана Мазепи, кошового Костя Гордієнка, а також діючих тогочасних державних діячів — Михайла Грушевського, Симона Петлюри. Однак найбільше українських військових підрозді-

лів носили ім'я Тараса Шевченка. В Армії УНР було розроблено власну систему рангів і звань та їх позначення на одностроях.

На початках для відрізнення і позначення приналежності до українського війська використовували різноманітні відзнаки з національною символікою — архістратига Михаїла (символ Наддніпрянської України) та золотого лева (символ Наддніпрянської України), часто ці зображення поєднували. Після затвердження на початку 1918-го Тризуба державним гербом УНР саме цей знак став основним елементом нагрудних знаків, шевронів, кокард тощо.

Вже з кінця 1917-го робилися перші спроби створити та запровадити власну систему державних нагород — як військових, так і цивільних. Обставини не дозволили зробити це швидко: склалося так, що першою державною нагородою став «Залізний хрест за Зимовий похід і бої», яким нагороджувалися учасники Першого Зимового походу. Над проектами одностроїв, відзнак та нагород працювали відомі українські митці, серед яких — Георгій Нарбут, Михайло Гаврилко, Михайло Бринський, Охрим Судомора, Северин Краснопера, Юліан Буцманюк, а згодом — Микола Битинський.

Проект ордена «Залізний Хрест» з резолюцією Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюри. 1920 р. Автор проекту — сотник Северин Краснопера

Знак ордена «Залізний хрест за Зимовий похід і бої», що став першою офіційною державною нагородою Української Народної Республіки. 1920

Грамота ордена «Залізний хрест за Зимовий похід і бої» (автори — Василь Крижанівський та Іван Модзалевський). 1920

Група вояків 3-ї Залізної дивізії Армії УНР, нагороджених орденом «Залізний Хрест». м. Каліш (Польща), 1920. У центрі — командир дивізії генерал Олександр Загородський

Лейтенант Микола Шрамченко в флотському однострої. 1919

Генерал-хорунжий Армії УНР Олександр Осецький. 1919

Зразок наруківного шеврону у формі тризуба. 1919

Петлиця однострою генерал-хорунжого Армії УНР. 1919

Полковник Армії УНР Олександр Удовиченко. 1920. На лівому рукаві — шеврон у формі тризуба. На кишені — мініатюра Георгієвського хреста та відзнака «Не ридать, а добувать 1914-1915»

Знак випускника Інструкторської школи старшин у Києві. 1918. Автор — Охрим Судомора

Проект однострою Армії УНР. Автор — Георгій Нарбут. 1918

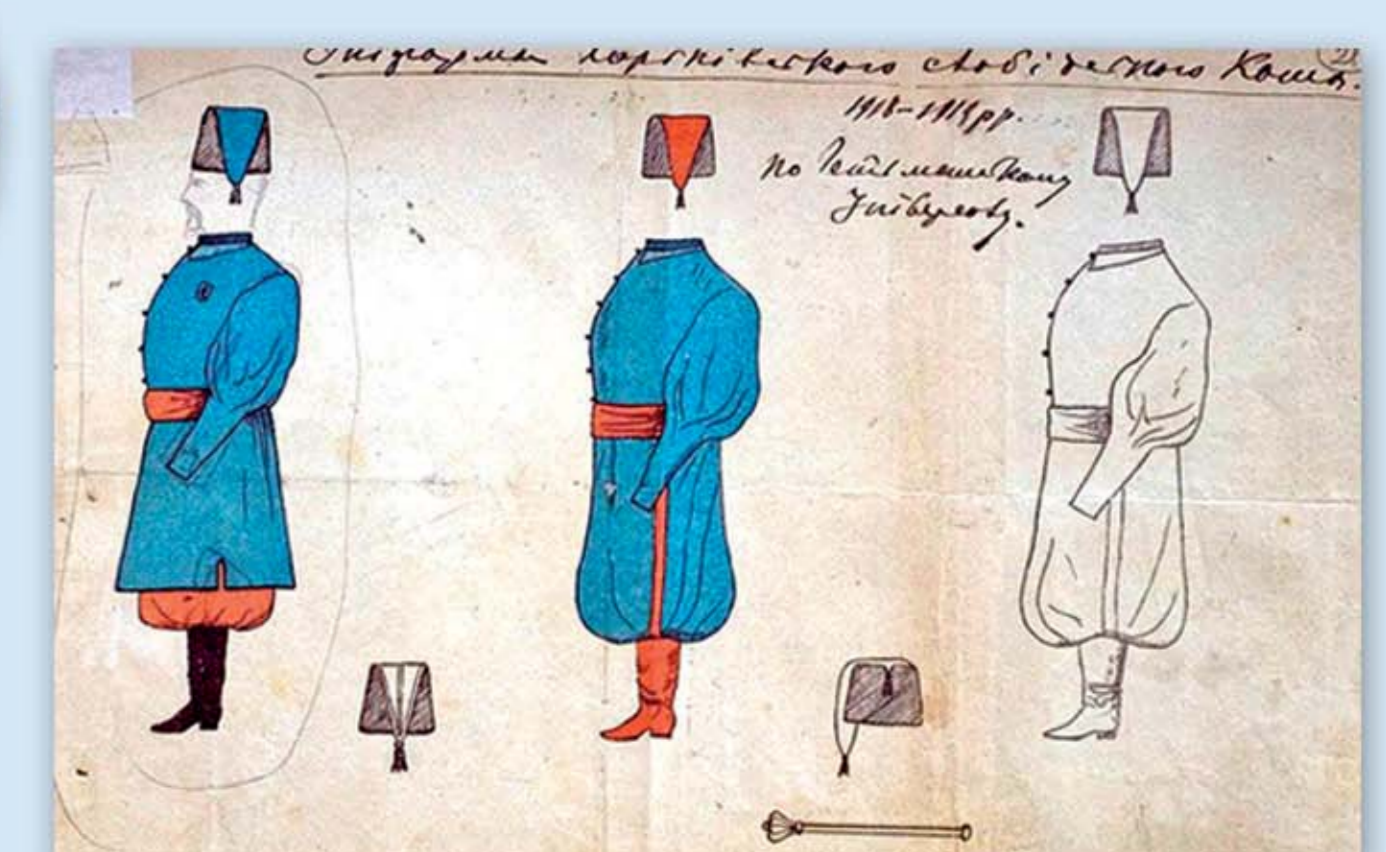

Знак «Україна понад усе. Одеса. 17. IX»

Знак випускника Спільної Юнацької Школи. 1923

Проект одностроїв Харківського слобідського коша. 1918

Микола Битинський

Микола Битинський (М. Оверкович) (24 листопада 1893 р., м. Літин Вінницької обл. – 24 грудня 1972 р., м. Торонто, Канада)

Народився в Літині на Поділлі, в родині священника. Закінчив педагогічне училище та художньо-промислову школу в Кам'янці-Подільському. Під час Першої світової війни його мобілізували до армії Російської імперії, закінчив школу прапорщиків і служив офіцером в інженерних військах. З 1919-го Микола Битинський — в Армії УНР. У березні 1920-го його призначили командиром саперної сотні 1-ї української стрілецької дивізії (пізніше — 6-та Січова стрілецька дивізія). На чолі якої він брав участь у поході на Київ та всіх боях дивізії впродовж кампанії 1920-го.

На еміграції у 1920–1923 роках, у тяжких умовах таборів для інтернованих, Микола Битинський керував культурно-освітнім відділом штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії. Пізніше вчителював на Закарпатті, де у 1939-му брав участь у боротьбі Карпатської України проти угорського вторгнення. Упродовж 1945–1950 учителював у таборах для переміщених осіб в Німеччині, а з 1951 — в Канаді. До кінця життя Микола Битинський займався громадською та культурно-освітньою працею.

Як митець залишив помітний слід в геральдиці, прапорництві, емблематиці. Оформляв обкладинки та ілюстрував цілу низку українських часописів — «Гуртуймося», «Вільне козацтво», «Чорноморець», проектував емблеми товариств, організації розробляв проекти печаток, прапорів (товариств «Сокіл» у Празі, «Січ» у Братиславі, Української громади в Софії, Дружини лицарів Хреста Симона Петлюри). Створив серію плакатів одностроїв українських збройних формацій. Однак найбільшу відомість здобув як автор найвідомішої української відзнаки — Хреста Симона Петлюри, яким нагороджувалися учасники визвольної боротьби 1917–1921.

Юліан Буцманюк

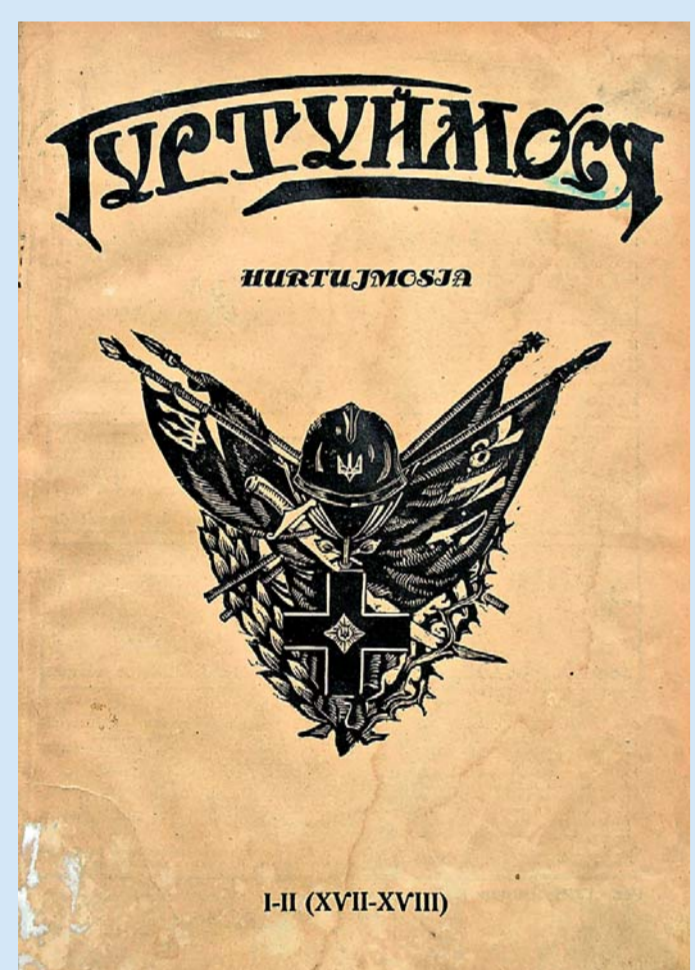

Юліан Буцманюк (3 липня 1885 р., с. Сморгів, нині Радехівський р-н Львівської обл. — 30 грудня 1967, м. Едмонтон, Канада)

Ще навчаючись у Краківській академії мистецтва, Юліан Буцманюк взяв участь у розписах каплиці Покрови в церкві Різдва Христового отців Василіян у Жовкві та реставраційних роботах в Марійському костелі Кракова. Корективи в життя митця внесла Перша світова війна, він записався добровольцем у легіон Українських Січових Стрільців, а згодом був вояком Української Галицької Армії та Армії УНР. Зокрема учасником українського повстання у Львові 1 листопада 1918-го та польсько-української війни 1918–1919.

Будучи вояком легіону УСС, Юліан Буцманюк продовжував розвивати свій талант: дописує для Пресової квартири УСС, готує фотокартки та художні картини, в яких фіксує історію УСС — одну із яскравих сторінок українського війська ХХ ст. Вже в грудні 1914-го побачили світ перші світліни Буцманюка, присвячені бойовій славі легіону УСС, а наступного року його фронтіві картини були об'єднані в серію поштівок. Юліан Буцманюк вважається одним із головних творців символіки та відзнак легіону УСС. Однією із найважливіших і найвідоміших його праць є «Відзнака Соборної України» в якій була втілена ідея національного герба, що постала в середовищі УСС: київський архистратиг із піднятим мечем у правиці підтримує щит із коронованим галицьким левом, що спинається на скелю. Цю відзнаку випущено у варіантах, датованих 1917 і 1918 роками. На звороті однієї з них містилися слова Михайла Грушевського: «Українці мають лутитися як українці для борони прав українського народу». Ще один містив напис: «Бог — благослови юною страну!».

Після завершення Української революції Юліан Буцманюк перебуває в еміграції, в Чехословаччині, навчається в Празькій академії мистецтв. 1927-го повертається до Львова, викладає малювання у товаристві «Рідна школа». Продовжує монументально-декораційні роботи у вже згаданому храмі в Жовкві. Створені ним допоміжні розписні роботи та вітражі стали класикою цих жанрів в історії українського мистецтва.

Микола Битинський. Обкладинка часопису «Гуртуймося». Прага-Софія, 1929–1938

Микола Битинський. Аркуш з видання «Альбом уніформ українського війська УНР 1917–1920 рр.» 1930-ті

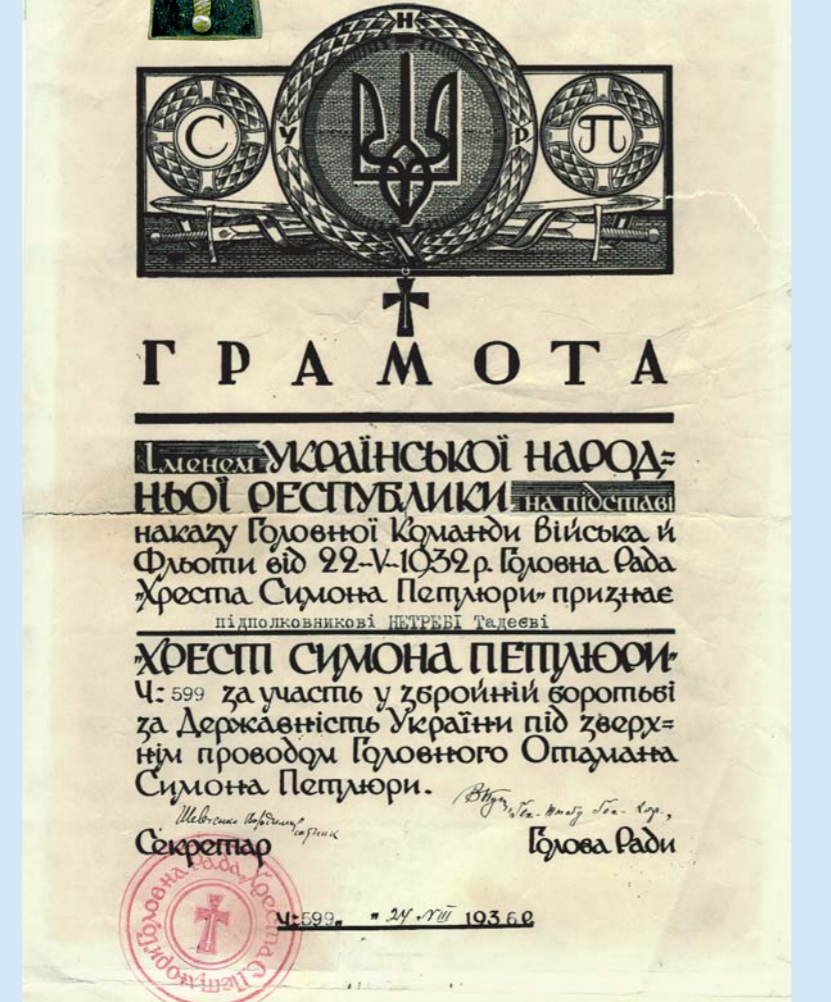
Микола Битинський. Проект Великого герба України. 1938–1939

Микола Битинський. Знак і грамота Воєнного хреста на відзначення 40-ї річниці відродження Збройних сил УНР. 1958

Микола Битинський. Заставка для видань Українського військово-історичного інституту. 1955

Микола Битинський. Знак і грамота до Хреста Симона Петлюри. 1936. Статут нагороди затверджений 1932-го, нею нагороджувалися учасники українських національно-визвольних змагань 1917–1921

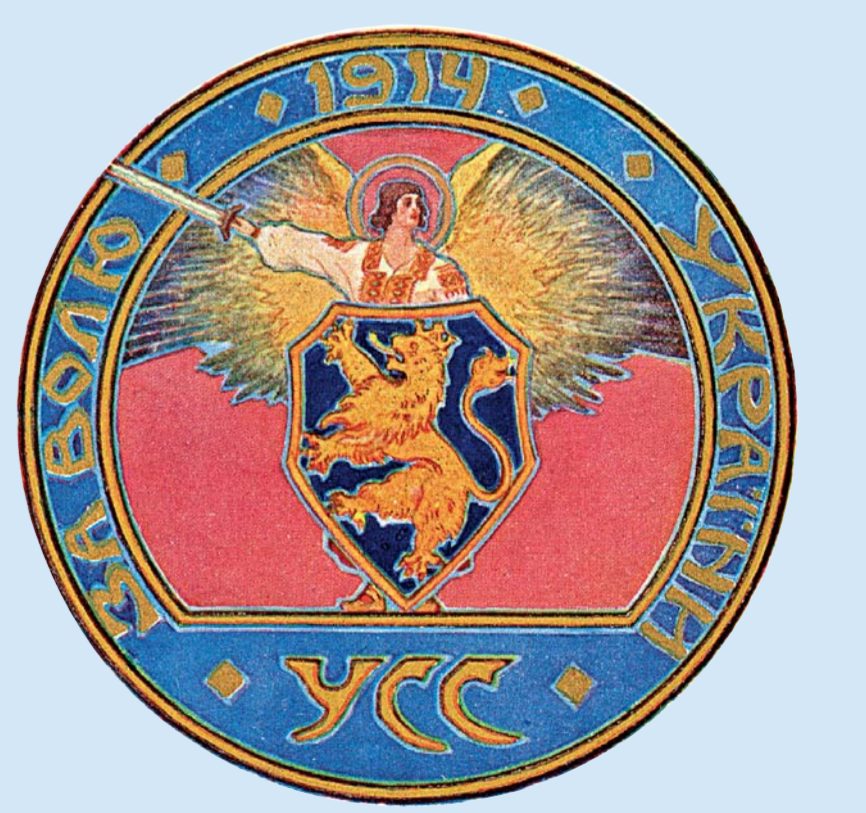

Юліан Буцманюк. Фрагмент розписів у монастирі Різдва Христового в Жовкві. Зображені відомі історичні діячі — гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, отець Іван Вишенський, Галшка Гулевичівна й інші

Юліан Буцманюк. Поштівка «На спомин головних боїв Українського легіону 1914–1918 рр». Відень, 1918

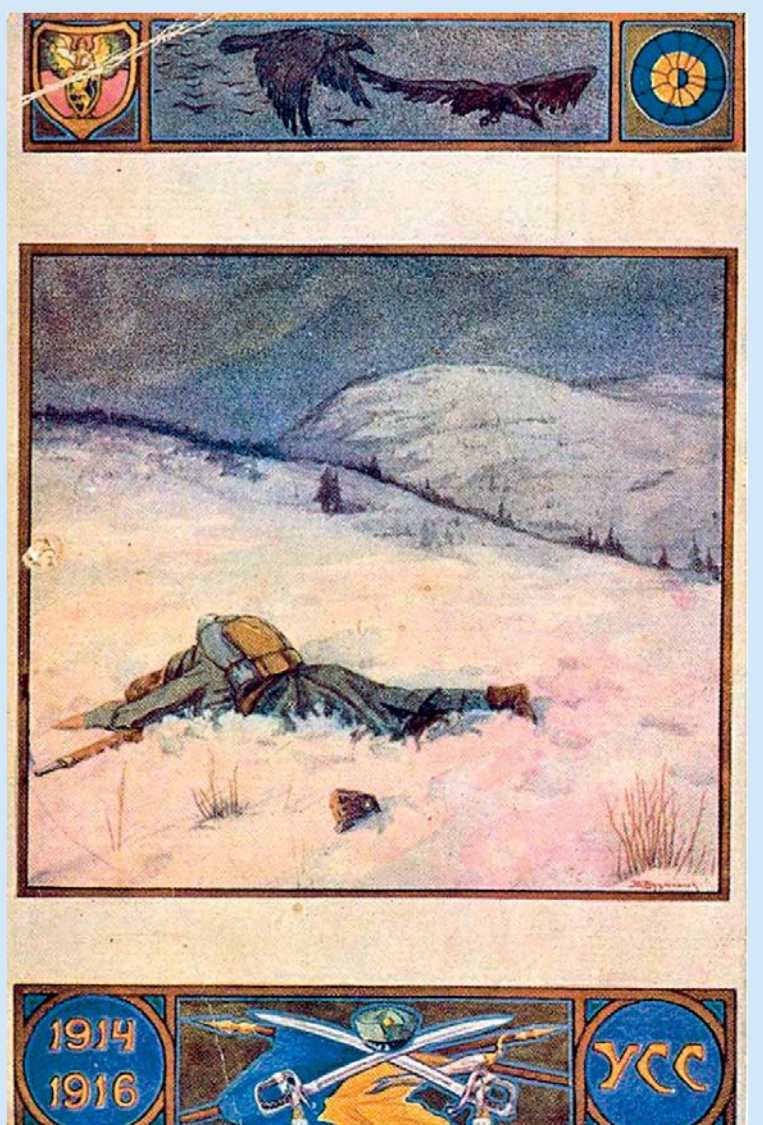
Юліан Буцманюк. Відзнака 1-ї козацько-стрілецької («сірожупанної») дивізії, 1918

Юліан Буцманюк. «Український легіон в Карпатах. Наступ на гору Маківку»

Юліан Буцманюк. «Відзнака Соборної України». Відень, осінь 1917

Юліан Буцманюк. «Маківка» (1916)

Художник О. Суд. (Окрім Судомора). Проголошення Української Народної Республіки. Журнал «Будяк». 1917. Із нагоди проголошення УНР в Києві відбувся військовий парад і мітинг на Софійському майдані за участі перших осіб української держави

Стихотвір урочисто обговорює Франко Міхас Кішківський Гармону

Георгій Нарбут. Карикатура «Піс мочащий...». 1918. Таким чином митець зреагував на політичний курс гетьмана Павла Скоропадського й антигетьманське повстання на чолі з Директорією УНР. Праворуч від дзвіниці Софійського монастиря зображено пам'ятник-obelіск на честь відновлення республіканського устрою в Україні

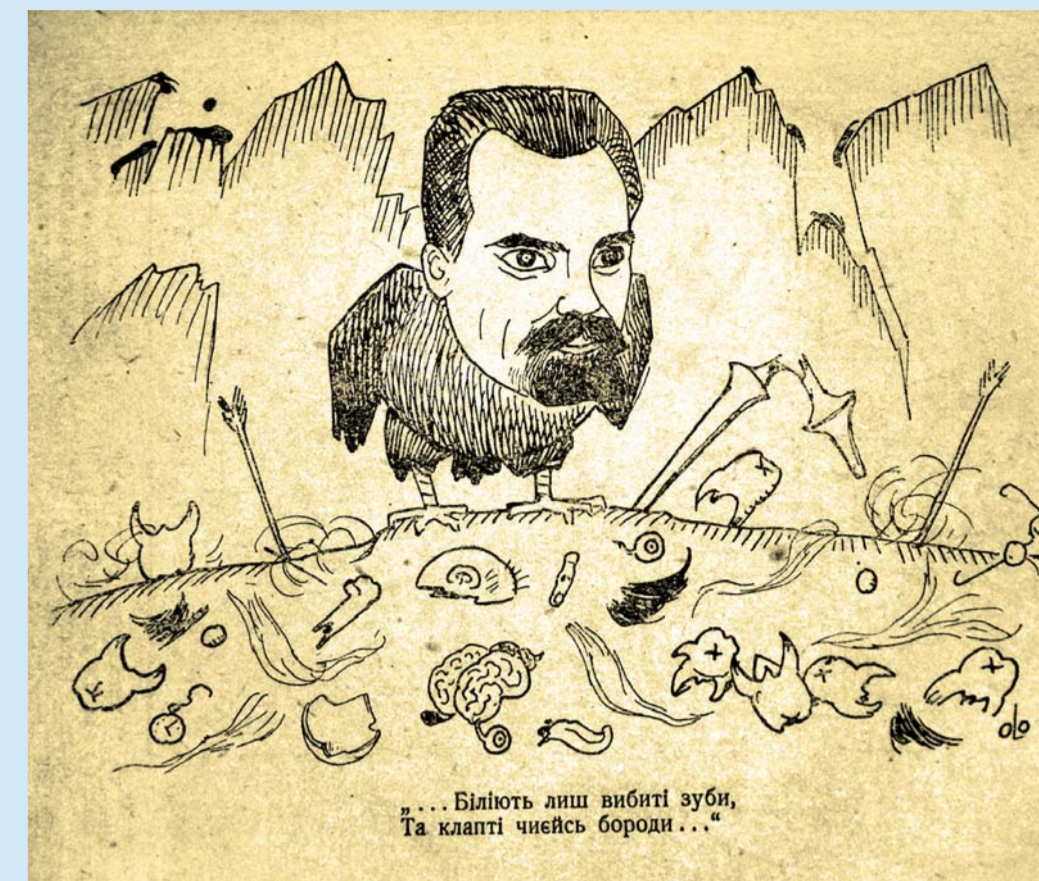
Піс мочащий

Піс чарів є і збірна і та чоб злиєть Кутірніла мизотність двалеті: Оганьні тано злиш 76 лан-кєннєлі-Дєрєвїлєва і гєтманїва гїдї єєлєб Пїтєлє

Карикатура «На мирну конференцію до Бресту», авторства П. Коцького. Журнал «Гедз», січень 1918. В іронічному ключі подано довгий процес формування та виїзду делегації УНР на Брестські мирні переговори

Карикатура «...Біліють лиш вибиті зуби та клапті чиейс бороди». Художник Ою. Часопис «Воля», 1921. Іронічно зображено як колишній голова Директорії УНР з еміграції спостерігає над подіями в Україні

Художник Буруля [Іван Бурячок] «В Центральній Українській Раді». Київ, 1917. Відображено конфліктну ситуацію між Центральною Радою і Тимчасовим урядом щодо автономії України. Олександр Керенський намагається «поховати» питання української автономії, натомість Михайло Грушевський апелює до історичного минулого України

Карикатура «Новітні запорожці пишуть листа...» із циклу «Про «старі» часи на Україні». Ілюстрована історія України не Грушевського і не Аркаса». Автор П. Коцький. Журнал «Гедз», 1917. У центрі (з пером) сидить — генеральний писар Генерального секретаріату Олександр Лотоцький, над ним «нависає» могутня постать голови Генерального секретаріату Володимира Винниченка, ліворуч — генеральний секретар військових справ Симон Петлюра, поруч з ним за столом — товариш генерального секретаря продовольчих справ Микола Стасюк, між ними — генеральний секретар праці Микола Порш, за ним — член УЦР Іван Луценко, а за ним — товариш голови УЦР Микола Шраг. Стоять (зліва направо): член УЦР Микола Левитський, генеральний секретар продовольчих справ Микола Ковалевський, один із засновників та товариш голови УЦР Сергій Веселовський, член УЦР Микита Шаповал, голова УЦР Михайло Грушевський. Імена двох осіб, зображених за столом праворуч від О. Лотоцького, не встановлені

Український гедзь: гумор і сатира

Попри усі злети і падіння доби Української революції у ній залишалося місце для гумору, іронії, для дружньої посмішки та їдкої сатири.

«Большевики постановили послати на Україну 500 агітаторів:

— Раскрыть глаза народу на буржуазную Раду.

Вони, мабуть, ще не доїхали, але я знаю, як це вони будуть робити.

В Прилуцькому повіті скажуть, що М. Грушевський має сорок тисяч десятин.

— В Борзеньському повіті.

А в Борзеньському скажуть, що в Пирятинському повіті

— «Его поля необозримы», — писав 15 грудня 1917-го на шпальтах київського часопису «Нова Рада» фейлетоніст А. Яринович, за псевдонімом заховався Андрій Ніковський, один із найвідоміших політиків і журналістів. Вже цей приклад доводить: сатира та гумор в часи революції були не просто розвагою, а справжнім засобом боротьби. Сатиричні жанри красномовного письменства, карикатура, гостре слово, яскрава образність, сміливі узагальнення стали важливим чинником мобілізації національного руху. Практично кожен тогочасний український часопис друкував на своїх шпальтах сатиричні поезії, фейлетони, гуморески, авторами яких були провідні тогочасні літератори, які оперативно реагували на всі виклики сьогодення.

Навесні 1917-го в Києві адептами «єдиної и неделимой России» створюється великодержавно-шовіністичне «Общество Юго-Россов» — і Грицько Чупринка на сторінках «Нової Ради» друкує сатиричний вірш «Ю.-Р.» із такими рядками: «Скрізь в степу, немов у злоті / Шаблі-коси. / Причалися в болоті / Юго-Роси». Приблизно в цей же час Володимир Самійленко у газеті «Народна Воля» друкує сатиричну гумореску «Слова й думки», у якій висміює контраст між декларативними заявами Тимчасового уряду про пошанування національних прав народів колишньої Російської імперії та його реальною політикою: «Даємо ми всім народам / Право власного уряду. / (Зробим так, щоб і не чхнули / Без дозволу з Петрограду)».

Дієвий стимул для розвитку отримує карикатура: у Києві 1917-го починають виходити два сатирико-гумористичних часописи — «Гедзь» та «Будяк».

Промовиста карикатура у «Гедзі» за жовтень 1917-го: на ній Грушевський в оточенні інших українських діячів, підносячи палець догори і тримаючи в іншій руці грубезний том «Історії», повчально промовляє: «Рух наш іде з глибин народніх». Йому відповідає Керенський, який, сидячи на віковій домовині (нею причавлено маніфестантів із українськими прапорами) та зобиваючи у неї молотком великий цвях, одноамітно повторює: «Ошибаетесь, ошибаетесь, ошибаетесь».

Шаржовані портрети членів Центральної Ради: Івана Луценка, Миколи Солтана та Михайла Балабанова. «Робітничка газета», 1918.

Осип Курилас. Професор І. Боберський

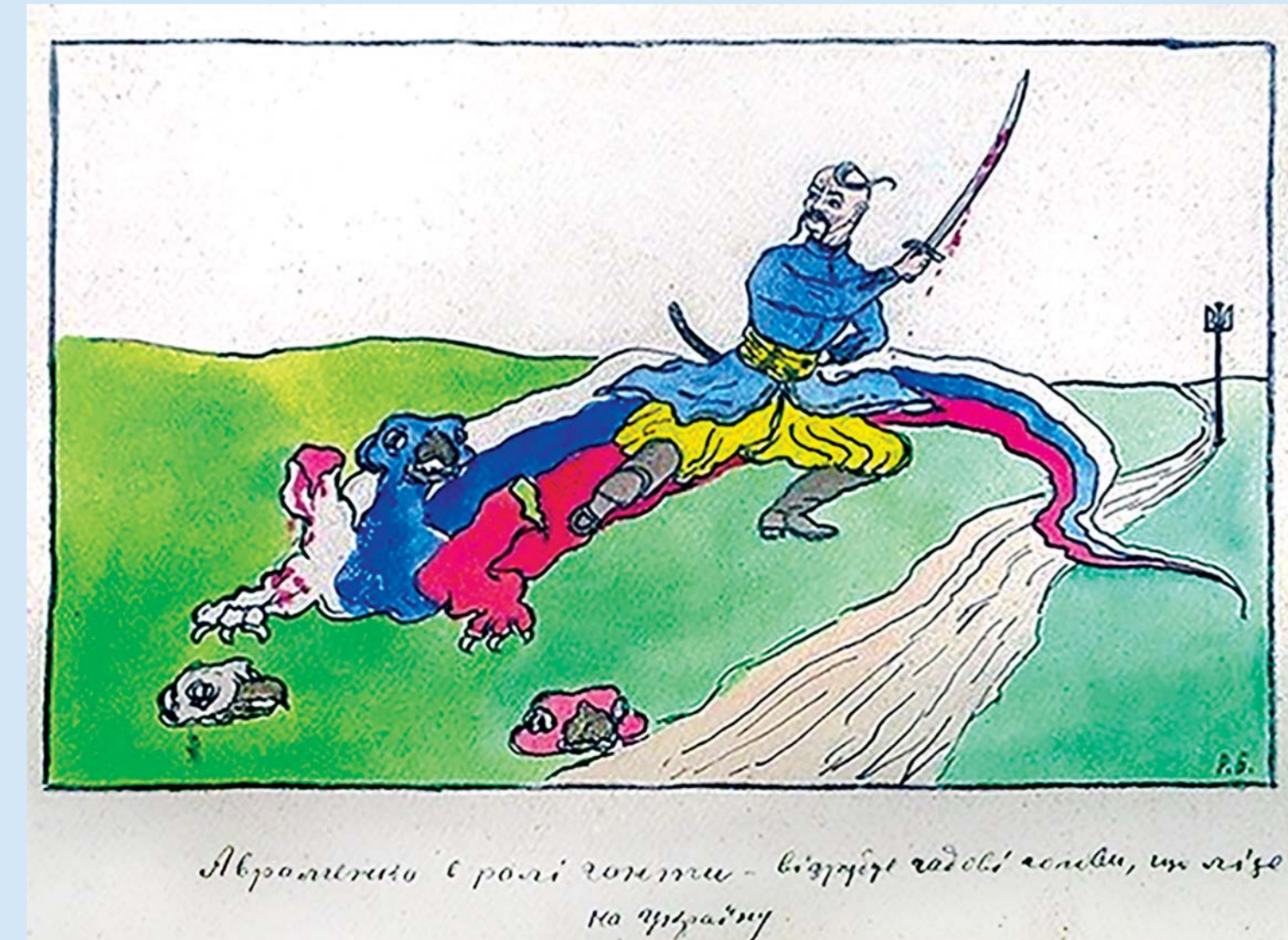
Осип Курилас. Українська політика в р. 1917

«Підхорунжий УСС Придун вишколює чету» авторства Осипа-Романа Сорохтея. 1918.

О. Курилас, Л. Лепкий. Поштівка. 1917

Карикатура «Авраменко в ролі Гонті відрубє годові голови, що лізе на Україну». Художник «Р.Б.». 1923

Карикатура «УСС мовить...». «Бомба». 1918. Художник Осип Курилас іронізує над неймовірними оповідями про героїство

Авраменко в ролі Гонті відрубє годові голови, що лізе на Україну

Жартівливі банкноти «100 карбованців». 1918. Поширювалася після зречення гетьмана Павла Скоропадського з посади гетьмана України

«Війна Вінною» обозний марш

Павло Губенко (Остап Вишня)

Павло Губенко (11 листопада 1889 р., с. Грунь, нині Охтирського р-ну Сумської обл. — 28 вересня 1956 р., м. Київ) його називали «Гоголем Жовтневої революції», і не тому, що був земляком Миколи Васильовича, обидва родом з Полтавщини, а за вміння сміятися кризь сльози навіть у найдраматичніших ситуаціях. Впродовж 1920-х Остап Вишня — один із найбільш популярних українських письменників, його твори виходять величезними накладом. Для селян він був якоюсь напівлегендарною постаттю: вважали його за свого найпершого захисника, гадали, що здатний вирішувати питання навіть в «родянському уряді» у Харкові. Про сприяння до Остапа Вишні зверталися також представники української інтелігенції. Хоча він був лише літератором, який взяв до рук перо в бурхливі часи Української революції 1917-1921.

У «Моїй автобіографії», написаній 1927-го, Остап Вишня так відгукувався про цей період свого життя: «Як ударила революція — звертвіся. Бігав з Центральної Ради в університет, а з університету в Центральну Раду. Тоді до св. Софії, з св. Софії до «Просвіти», з «Просвіти» на мітинги, з мітинга на збори, зі зборів в Центральну Раду, з Центральної Ради на з'їзд, із з'їзду на конференцію, з конференції в Центральну Раду. До того було ніколи, що просто страх. Хотілося, щоб і в війську бути, і в парламенті бути, і в університеті бути, і по всіх комітетах бути, і на національний фонд збирати, і пісень співати. Та куди вам? Де співають, — там і я. Де говорять, — там і я! Де засідають, — там і я!».

За маскою іронії письменник приховував гіркоту поразки визвольної боротьби, адже Павло Губенко був не тільки свідком, а й безпосереднім учасником Української революції: служив у Санітарній управі Міністерства шляхів УНР, разом із військом Директорії входив до Києва у грудні 1918-го. А наступного року фельдшер Губенко у Кам'янці-Подільському — тимчасовій столиці УНР, ризикуючи життям, лікував хворих на тиф козаків Армії УНР. Тут відбувся письменницький дебют Остапа Вишні: 2 листопада 1919-го в газеті «Народна воля», під псевдонімом Павло Грунський, він друкує перший свій фейлетон «Демократичні реформи Денікіна». Із листопада 1919-го до лютого 1920-го в газетах «Народна Воля» і «Трудова громада» вийшли три десятки фейлетонів. За радянських часів, і навіть після смерті письменника, більшість з них не перевидавалися.

Пам'ять про дні визвольної боротьби українців, як і свою участь у ній, Остап Вишня проніс кризь усе життя. Пам'ятали про «контрреволюційне минуле» письменника і чекісти, 1920-го Павла Губенка вперше заарештували, визволив із ув'язнення відомий поет Василь Еллан-Блакитний. Вдруге найвідомішого українського гумориста заарештували в грудні 1933-го, цього разу заслали на 10 років до таборів ГУЛАГУ.

Яків Давидов (Яків Отрута)

Яків Давидов (1873 р., м. Київ — 1940, м. Москва)

У добу НЕПу його пісні знали і наспівували всі — і урядовець, і директор великого заводу, і працівник редакції, і портовий вантажник. «Бублики», «Мурка», «Цыпленок жареный», — це були вражаючої популярності хіти, бо в них оспівувалось реальне життя — складне, трагічне, інколи відчайдушно веселе, — а не бадьорий пафос чи пропагандистська риторика офіційних передовиць. Автором слів до цих пісень був уславлений поет-сатирик та естрадний драматург Яков Ядов.

Хоча в добу Української революції 1917–1921 його знали під іншим псевдонімом — Яків Отрута. Народжений у Києві в єврейській родині Яків Давидов ще в юному віці зрозумів, що доля подарувала йому великий талант. Ще до 1917-го він друкував свої віршовані сатири та фейлетони у місцевій українській та російській пресі, однак справжній розквіт його таланту припав на початок Української революції. У наймасовішій тоді київській українській газеті «Народна воля» Яків Отрута словом поета-сатирика реагує на найбільш пекучі політичні проблеми. «Жив Кулик — / Большевик / В славі і почоті. / Часом їв / Комарів / Він в своїм болоті», — іронізує з приводу заяви лєнінського пропагандиста Івана Кулика про «контрреволюційність» Центральної Ради.

Большовицька Росія у січні 1918-го, зазнаючи поразки у війні з Німеччиною, посилає армії свого «главоверха Криленка» на знищення незалежності України — і український поет-сатирик друкує свого гостро-іронічного «Товариша Абрама»: «Як піду я? Що скажу / Смольній господині? / Ось я силу покажу / Зараз Україні!.. / На похід скликає вмиг / Збори всі негайні, / Бо за німця все ж помстить / Треба хоч Україні!».

Яків Отрута був не тільки сатириком, у цей час він не раз підносився до найвищої проби громадянсько-патріотичної поезії. Прогностичними і сьогодні звучать його рядки, опубліковані на сторінках «Народної волі» 2 лютого 1918-го, в розпал війни проти більшовицької Росії:

«Не обдрипаним собакам
Сокола піймати,
Не безглуздим харцызякам
Волю зруйнувати.»

Хай ляка, мов домовина,
Герб царя Миколи...
Ще не вмерла Україна
І не вмере ніколи...»

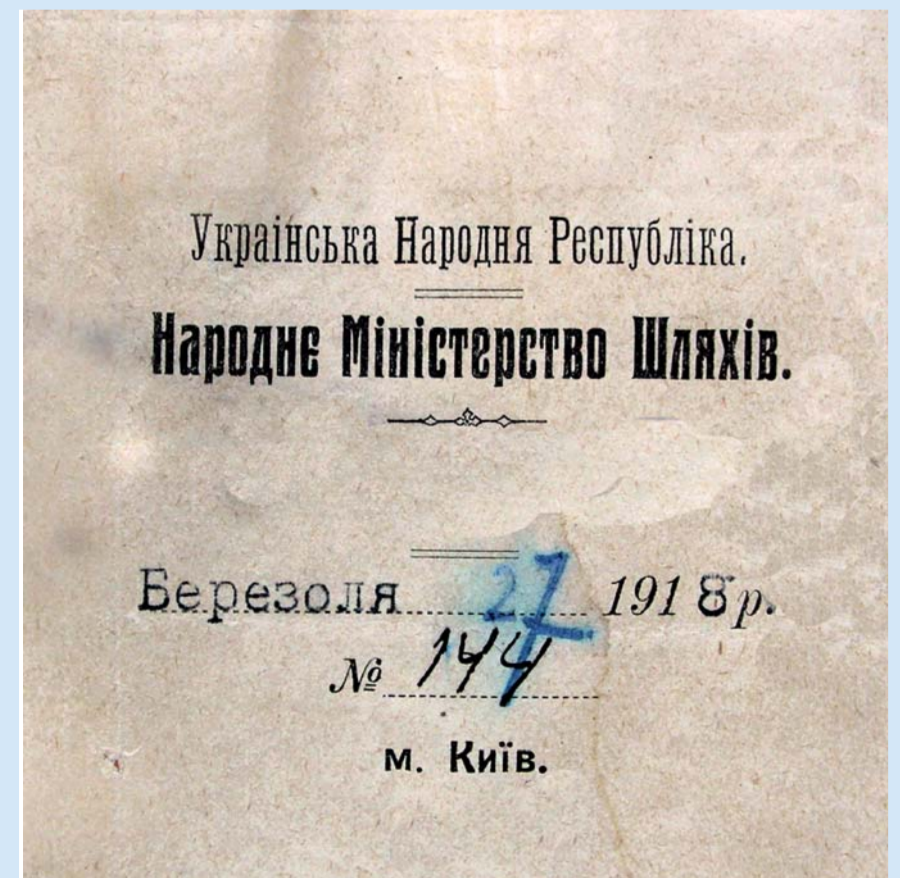
Газета «Народна воля» від 2 листопада 1919-го в якій опубліковано перший фейлетон Остапа Вишні «Демократичні реформи Денікіна (Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)»

...Губенко Павлом Осеражид...
...Підписав Яків Отрута...
...Демократичні реформи Денікіна...
...Матеріалом для конституції бути не може...
...Маденький фельєтон...
...Про солонку чорт-зна що!...
...Було ясно у нас...
...На прощанні чортівка ж!...
...Згадаю я тебе, малятко мій бові!...

Остап Вишня. 1920-ті

Фейлетон Павла Губенка в газеті «Народна воля» «Про велике чорт-зна що». 14 листопада 1919

Бланк Міністерства шляхів, в якому 1918 року Остап Вишня працював начальником медико-санітарної управи

Вірменська площа в Кам'янець-Подільському. Поч. ХХ ст. В будинку, що праворуч розташовувалася редакція газети «Народна воля» в якій працював і друкувався Остап Вишня

Павло Губенко з дружиною Варварою Маслюченко

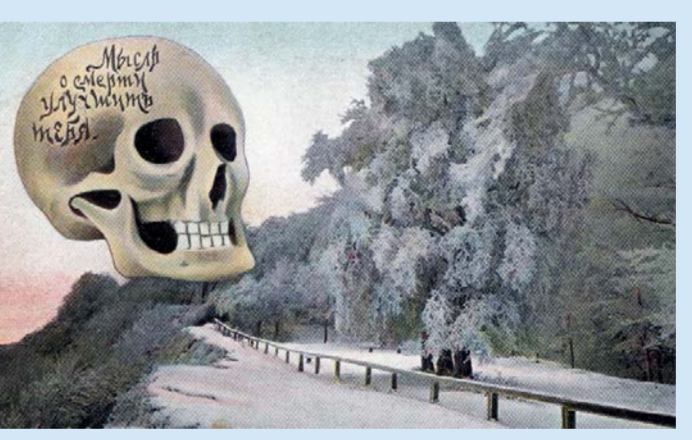
Яків Ядов (Яків Отрута). 1920-ті

Вулиця Хрещатик у Києві. 1920-ті. В будинку № 27, що праворуч, знаходилася редакція київської газети «Народна воля», в якій Яків Отрута містив свої сатиричні вірші та нариси

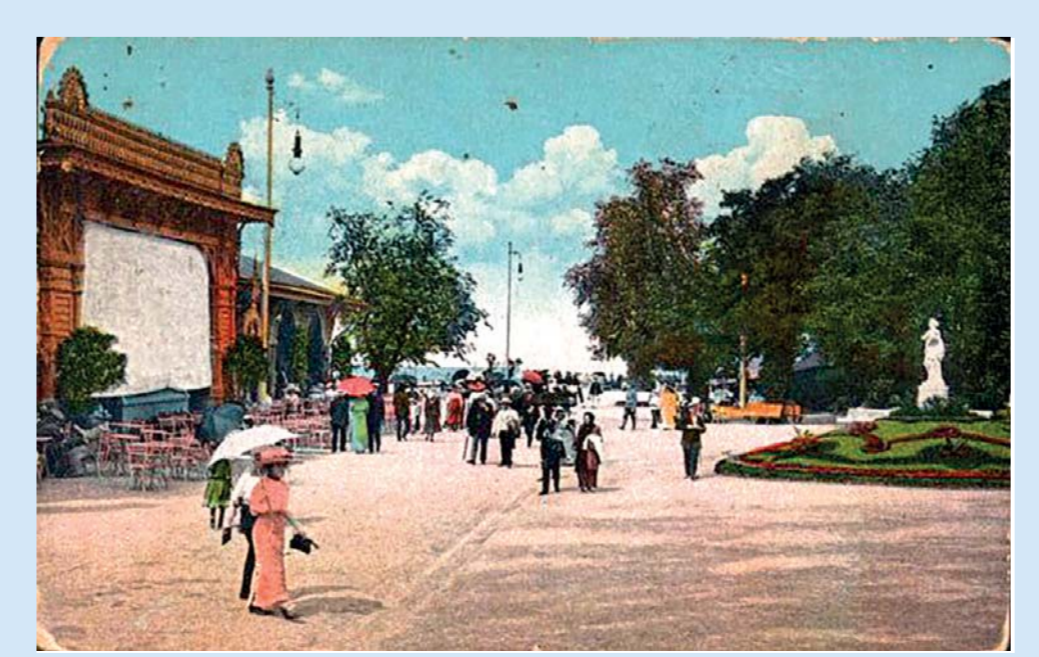
Яків Отрута працював сценаристом на Одеській кіностудії ВУКФУ, тут за його сценарієм поставлено комедійний фільм «Магнітна аномалія»

Жартівлива поштівка з написом «Думка про смерть покращить тебе». Поч. ХХ ст.

Яків Ядов та Леонід Утьосов, головний виконавець пісень Ядова

Поштівка із зображенням Купецького парку (нині Хрещатий парк), улюблене місце розваг і прогулянок киян. Поч. ХХ ст.

Поштівка із зображенням літньої естради в колишньому паркові Шато де Флер, де виступали співаки, гумористи і оркестри. Поштівка. Поч. ХХ ст.

